

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1939**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1939

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

*Omslagets första sida med motiv från Kammakareverk-
staden på Skansen efter fotografi av Olof Ekberg; sista
sidan med en interiörbild från Glashyttan på Skansen
efter fotografi av Ateljé Wahlberg.*

Tryckt hos

Tryckeriaktiebolaget Thule, Stockholm 1939

KRING ETT LUSTHUS FRÅN KARL XIV JOHANS DJURGÅRDEN

av Arvid Bäckström

*„Und an dem Ufer steh' ich lange Tage
Das Land der Griechen mit der Seele suchend.”*

(Goethe: Iphigenie auf Tauris.)

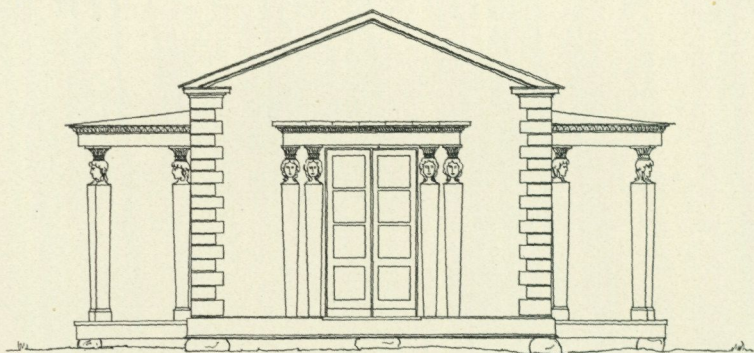
Den 22 mars 1921 sände arkitekt Evert Milles mig följande rader: "Härmed ett litet dåligt foto av ett 'ångbåtsvänthus' vid Stegesunds brygga; det är nu gult och vitt i färgen. Hermerna äro skulpterade i kärnfuru med bladkapital på huvudena."

Här uppstod nu för mig något av kärlek vid första ögonkastet. Första bästa vårdag i maj 1921 voro Evert Milles och jag ute på platsen, där den lilla byggnaden fanns. Ingen seglare, ingen passagerare på de många vita skärgårdsbåtarna på väg från Vaxholm norrut genom Kodjupet ut mot Trälhavet kunde undgå att lägga märke till vänthuset, som lyste vid sin brygga på den sida av Stegesundsön, som vetter mot Vaxholm (Österåkers socken, Åkers skeppslag, Stockholms län).

Vi gjorde närmare bekantskap med byggnaden genom att mäta upp den och fotografera den. Den bestod av ett enda rektangulärt rum, 4×5 meter, bild 2: på ena långsidan en dubbeldörr, på utsidan flankerad av kopplade pilasterhermer, bild 1, på andra långsidan ett fönster; på vardera kortsidan en dubbeldörr med utgång till en halvcirkelformad veranda med tak, buret av fyra fristående hermer, bild 3. Dessa tolv hermer med bladkapital på sina lockiga klassiska huvuden, en finbladig list (av väx-

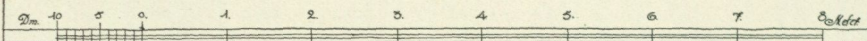
•LUSTHUS• FRÅN •DJURGÅRDEN•

Senare vänthuset vid Stegesunds brygga.

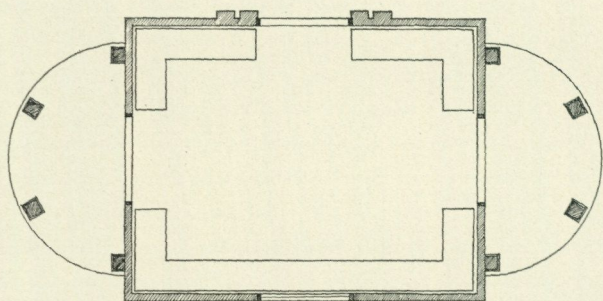
Uppmått av arkitekt Boeckström
och Bert Milles.

Stockholm i maj 1921
Gustaf Milles
arkitekt.

•LUSTHUS• FRÅN •DJURGÅRDEN•

Senare vänthuset vid Stegesunds brygga.

Uppmått av arkitekt Boeckström
och Bert Milles.

Stockholm i maj 1921
Gustaf Milles
arkitekt.

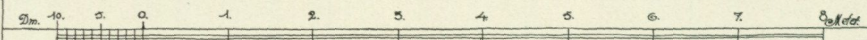
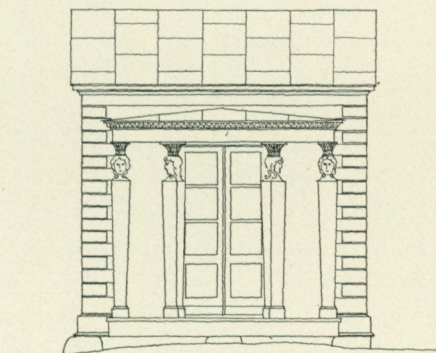

Bild 1—2. Vänthuset vid Stegesunds brygga. Uppmåtningsritningar 1921 av huvudfasaden och planen.

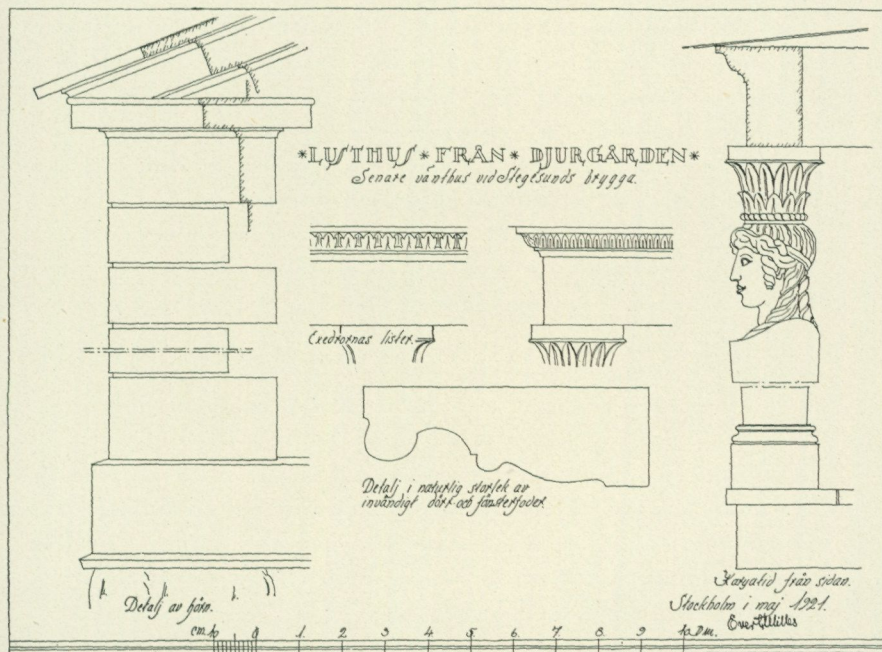
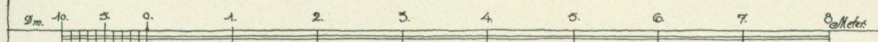
LUSTHUS FRÅN *DJURGÅRDEN*

Senare vänthuset vid Stegesunds brygga.

Uppmått av Arvid Backström
och Overt Millek.

Stockholm i maj 1921.
Overt Millek.
arkitekt.

LUSTHUS FRÅN *DJURGÅRDEN*

Senare vänthuset vid Stegesunds brygga.

Detaljer i detalj

Detalj i naturligt stoff av
inverdigst stoff och färdigfärdig

Detalj av fönst.

Karaktär från sidan.

Stockholm i maj 1921.
Overt Millek

Bild 3—4. Vänthuset vid Stegesunds brygga. Uppmåtningsritningar 1921 av ena sidofasaden och av detaljer.

lande typ) i entablementen över ingångsdörren och över verandorna, de fyra hörnens djupfogiga kedjor — detta utgjorde de enda mera påtagliga stilsymptomen, bild 4. Därtill kommo de mera inre: plan och proportioner. Allt talade en god empire-dialekt.

Vänthuset blev vid första studiet bara alltmer fängslande. Att det ej kommit till på sin nuvarande plats, var genast klart. Det låg nere vid stranden utan varje naturlig anslutning till terrängen, tillfälligt uppkastat såsom ett vrakgods på en liten bergsknalle, bild 12; ur underredet skymtade t. o. m. fram rullstockar, som tydligen lågo kvar efter någon ditflyttning.

Den lilla byggnaden föreföll liksom att känna det som en bitter degradering att tjänstgöra som offentlig väntsal och tycktes vantrivas på sin plats liksom på en förvisningsort. Den hade på ett odefinierbart sätt en bestämd karaktär av att representera något tidstypiskt. Jag måste fråga mig: hade träden i en herrgårdspark en gång susat kring de luftiga hermverandorna? Och hade ej i varje fall en konstnär från huvudstaden skapat hela detta lilla konstverk? Det kallades "Bellmans lusthus", alldeles oberättigat, då det i sin stil røjde en utpräglad empire, men något av Djurgårdsluft svävade dock omkring hela denna mystiska paviljong. Huset med den prosaiska uppgiften att vara vänthus för passagerare ej blott till Vaxholm och Stockholm utan även till något enklare Cythere lockade mig som en beslöjad skönhet, full av gåtor, en skönhet, som en gång sett bättre dagar, men råkat i fångenskap och nu bevekande bad om hjälp, om räddning. Var och en av de stolta hermkvinnorna kunde från sina främmande kust, lik Ifigenia, sucka:

"Dagen lång jag står vid strand
och söker med min själ mitt ursprungsland."

Skulle ej "vänthuset" kunna komma bättre till sin rätt på Skansen och där få en återuppståndelse under sakkunnig vård, sedan några av dess gåtor kanske lösts genom studium och forskning, och där bli till glädje för så många flera än ute på sin ö?

Jag beslöt mig för att försöka. Byggnaden ägdes emellertid av Stegesundsöns ägolottsägare gemensamt, och det erfordrades enhälligt medgivande av alla dessa ägare, som 1921 voro trettio stycken. Mitt förslag till underhandlingar för Skansens räkning strandade både 1921 och under en följd av år, då det vid upprepade tillfällen återupptogs — det fanns alltid någon eller några, som av olika anledningar sade sitt veto. Det förekom någon gång, att villaägarna hedrade sin väntsal med att där hålla sammanträde, men det förekom också, att en eller annan ruta någon mörk höstkväll "pangades". Dryga tio år förflöto, innan en uppgörelse kom till stånd. Vid ägolottsägarnas årsmöte den 5 augusti 1932 beslöts nämligen, att Nordiska museet skulle få övertaga väntpaviljongen med det villkoret, att museet som motprestation lät uppföra ett nytt vänthus enligt av ägarna godkänd ritning. Den 6 mars 1933 godtogo ägarna med smärre ändringar och tillägg det av arkitekt E. Fant uppgjorda förslaget till ny väntpaviljong å Stegesund, och den följande 7 april konfirmerade museet uppgörelsen. En aprildag 1933 slutade paviljongen sin tjänst såsom vänthus, togs ned och fördes på motorpräm till Strandvägskajen vid Djurgårdsbron samt forslades upp till Skansen för att tills vidare magasineras. Transporten underlättades genom byggnadens konstruktion: varken de fyra väggarna eller taket behövde tagas i sär utan transporterades var för sig i hela stycken. Först i samband med det nyförvärvade området mot Djurgårdsslätten fann Skansenledningen en för lusthuset värdig placering. Det uppfördes under hösten 1937 på platsen för den under året rivna s. k. Alphyddan inom det nya entréområdet vid Djurgårdsslätten och stod färdigt som en blygsam detalj vid det högtidliga öppnandet den 30 april 1938 av detta område med dess rulltrappa.

Ur den rapport, som skrivits av föreståndaren för Skansens högre ståndavdelning fil. lic. Erik Andrén, ber jag få anföra följande: "Sockeln lades av granit i cementbruk. Golven äro helt nya, men i bjälklaget har delvis det gamla virket kunnat användas. Vägglämnarna bestodo av dubbel plank, vardera 1 ½ tum, utvändigt stående, invändigt liggande, och sammanhöllos i hör-

nen av stora järnskruvar; hörnkedjor av påspikade korta bräder. Sadeltaket är av dubbel panel, invändigt vitlimmad, utvändigt täckt med ny plåt, klippt i det gamla formatet. Av verandornas plåttak är det ena bibehållet, det andra nygjort efter modell av det gamla, som var sönderrostat. Byggnaden ommålades på sin nya plats utvändigt helt och hållet, sedan den ursprungliga färgsättningen kunnat fastställas. Denna undersökning utfördes av konservator Sven Dalén. Genom det tjocka färglagret hade alla ornamentsdetaljer — särskilt bladstavar och hermernas ansikten och hår — fått en degig och klumpig karaktär. Det tjocka färglagret avlägsnades med blåslampa och skrapa samt i detaljerna med solution och stålborste. Därvid konstaterades, att lusthuset utvändigt hade ommålats minst 13 gånger. Väggfärgen hade växlat från ljusa nyanser i skärt och gult till mörkt pompejanskt rött. Den ursprungliga färgen hade varit: för väggarna gulskär, för hörnkedjor, taklist och dörrar ljus pärlgrå. Hermernas huvuden visade tydliga spår av en mörkgrön färg (bronsimitation). Hermernas släta partier hade endast omkring kvistar och vid tvärträ svaga spår av samma färg. För verandornas och ingångsdörrarnas entablementer kunde ingen exakt färgbestämning göras. Delvis syntes olika gråa nyanser närmast träet, och på några punkter funnos svaga spår av den bronsgröna färgen. Man kan icke förneka möjligheten av att entablementen varit bronsgröna och att denna färg där liksom på de släta partierna av hermerna försvunnit. Sannolikast är dock, att färgen på entablementen varit densamma pärlgråa som på hörnkedjorna. Väggsockeln var icke med säkerhet ursprunglig, och bevarade bitar visade i varje fall inga äldre färgrester. Taket har svartmålat; dess ursprungliga färg har icke kunnat bestämmas.

Invändigt saknades varje spår av den ursprungliga väggbeklädnaden. Den pärlgråa oljefärgen på socklar, dörrar och foder samt det vitlimmade taket voro de enda säkra färgdetaljerna. Väggarna klistrades med ritpapper, målades under ledning av konservatorn ljusgråa och marmorades diskret i grått, allt i limfärg."

Så står nu "vänthuset" däruppe på Skansen med utsikt över Djurgårdsslättens liv och Strömmen och Söders höjder. Dess bronsgröna hermer teckna sig mot gulsåra väggar; dörrar, entablementer, hörnkedjor och taklist lysa ljus pärlgråa. Hörnkedjorna med sina öppna fogar likna stenar i förband. Man erinras om vår populära byggnadslärare Wijnblads ord i senare delen av hans "Ritningar på wåningshus" (1756): "När väggarne utanpå med en ljusgul oljefärg anstrykas, och knutar, lister, med fönsterfordringar få en hel ljusgrå stenfärg, då kan ej fela, att sådane hus vinna anseende såsom stenhus."

Under årens lopp hade jag emellertid kommit åtskilliga av byggnadens hemligheter på spåren. Ariadnetråden måste naturligtvis börja ute på Stegesund. Ägolottsägarna hade genom ett avtal redan den 16 februari 1903 av H. T. Cedergren och Anders Anderson på vissa villkor fått mottaga den av de två nämnda nyanlagda stora ångbåtsbryggan *med tillhörande vänt-hus* samt ett stycke mark att gemensamt få begagnas. Överingenjör Cedergren och grundläggare (senare byggmästare) Anderson, vilken sistnämnde redan 1898 hade sommarbostad på Stegesund, ägde omkring år 1900 hela ön och började dess ägostyckande. Anderson (ev. tillsammans med Cedergren) köpte lusthuset, förmodligen i avsikt att bruka det till väntsal, för 75 (!) kr. av en familj Nyström på Bellmansgatan på Söder. Med den uppgiften kom jag i kontakt med landskapsmålaren Waldemar Nyström, vilkens far hade ägt fastigheten Bellmansgatan 24 (kvarteret Rosendal större, egendomen nr 2), som då ännu gällde såsom Bellmans födelsehus. Där hade den lilla paviljongen stått inne på gården och naturligtvis fått hederstiteln "Bellmans lusthus". G. Bolin har påvisat, att Bellman föddes 1740 i samma kvarter Rosendal, men ej i Rosendal 112 (nuvarande Bellmansgatan 24), utan i ett hus på en nu till gata utlagd tomt i hörnet av Hornsgatan och Björngårdsbrunnsgatan (ibland kallad Maria Brunnsgränd; nu Bellmansgatan). Men redan 1743 flyttade Carl Mikael fader såsom ägare över till Rosendal 112; sonen förblev skriven i denna fädernegård vid Maria Magdalena kyrkogård ända till och med 1763, och tio år senare revs

detta hus för att lämna plats åt ett nytt. Dessa fakta bilda den skymt av verklighet, som låg till grund för Bellmansgatan 24:s titel "Bellmanshuset"; därmed är också uppgiften på den nuvarande gatufasadens stentavla, att "Bellman föddes i detta hus" dubbelt felaktig.

I början av min arkivarietjänstgöring fann jag en dag (omkring 1930) i intendent Axel Nilssons efterlämnade papper i museet två blad, som plötsligt uppenbarade för mig, att museet redan tidigare haft sina ögon på lusthuset. Det ena bladet var en frihandsteckning i bläck och blyerts av intendenten P. G. Wistrand med några huvudmått och påskriften "Bellmans lusthus" på gården till Bellmanshuset, 24 Bellmansgatan, daterad 25/3 1901. Följande dag har Wistrand skrivit på ett rapportblad (till Hazelius?): "Huset torde repareradt blifva vackert med sina hermer och sidbalkonger. Nyström begär 12 årskort, ett till hvar och en av husets egare. Torde knappast vara något Bellmansminne. Obs. den utpräglade empiren." I oktober 1908 har Axel Nilsson med blyerts tillfogat: "Detta lusthus torde vara samma som nu står vid Stegesunds brygga utanför Vaxholm."

Possessionaten Johan Adolf Nyström hade dött i augusti 1900, och arvskifte ägde rum den 16 mars 1901. Kanske det var i samband med det Nyströmska arvskiftet, som man tillkallat en museitjänsteman och velat bli kvitt lusthuset. Det förefaller egendomligt, att museet ej offrade de 12 årskort, som Waldemar Nyström begärde. Ärendet drucknade väl under dessa för museet så ödesdigra månader: den 27 maj dog Hazelius. Kanske bjöd grundläggare Anderson samtidigt 75 kr. På en tomtkarta av den 1 oktober 1901 saknas i varje fall lusthusets karakteristiska planfigur. Mycket talar för, att Anderson under våren eller sommaren 1901 flyttat ut lusthuset till bergsknallen vid Stegesundsstranden.

J. A. Nyström hade i augusti 1884 köpt Bellmansgatan 24 av en tullförvaltare Schenholm, som i juni samma år köpt fastigheten av snickaren J. Johanson, vilken sedan mars 1882 ägt densamma. Enligt en uppgift av W. Nyström, som jag ej lyckats

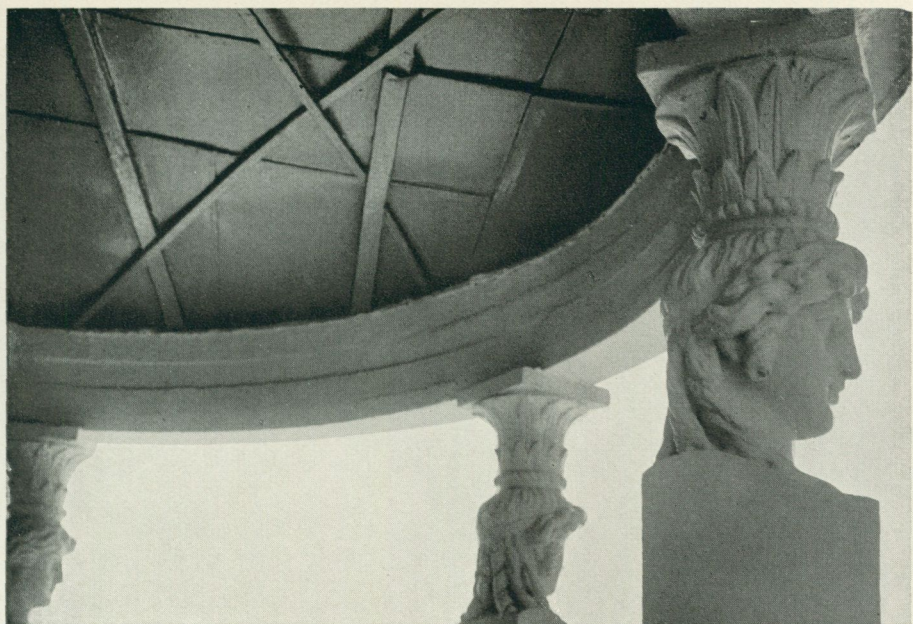

Bild 5. Vänthuset vid Stegesunds brygga. Detalj av ena verandan. Foto förf. 1921.

Bild 6. Huvuden tecknade i tusch i klassicerande anda av Fredrik Blom. Jämför ovan. Ur ett skissalbum i arkitekt Ernst Hawermans ägo, Stockholm.

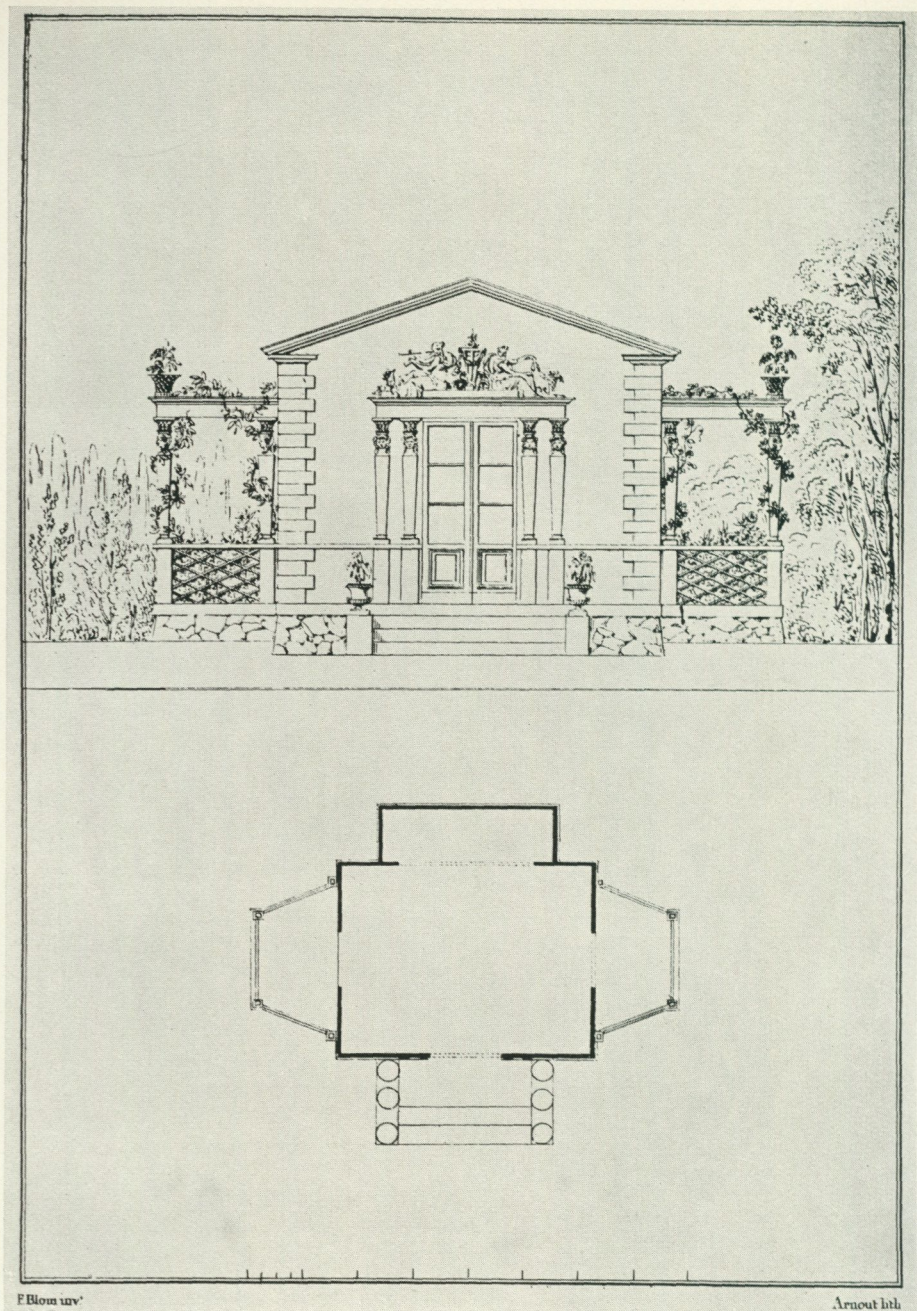

Bild 7. Ritning av Fredrik Blom till en paviljong med två verandor. Vänstra hälften av en litografi (1830—31) av Arnout i Paris; jämför bild 20. Stadshuset, Stockholm.

Bild 8. Lusthuset i parkterrängen mitt emot Alberget 5. Litografi av Frey i Paris efter teckning, senast 1832, av C. J. Billmark. Ur "Stockholms pittoreska omgifningar", 1834.

Bild 9. Från vänster Alberget 5 och 4; i fonden Rosenvik; till höger lusthuset. Litografi av Lemercier i Paris efter teckning, senast 1832, av C. J. Billmark. Ur "Stockholms pittoreska omgifningar", 1834.

Bild 10. Lusthuset (t. v.) såsom paviljong till Alberget 5 (t. h.). Det lutande trädet, jämför bild 8; det stora trädet, jämför bild 9. Teckning av okänd konstnär omkring 1830. Stadsmuseet, Stockholm.

Bild 11. Lusthuset såsom gårdshus utmed södra tomtgränsen Bellmansgatan 24. Staketet med sin grind troligen från 1800-talets mitt. Foto skänkt till Nordiska museet i juni 1892.

Bild 12. Lusthuset såsom väntsal vid Stegesunds stora brygga. Foto förf. 1921.

Bild 13. Lusthuset såsom god representant för sin tid och mästare åter på Djurgården. Foto på Skansen av O. Ekberg 1938.

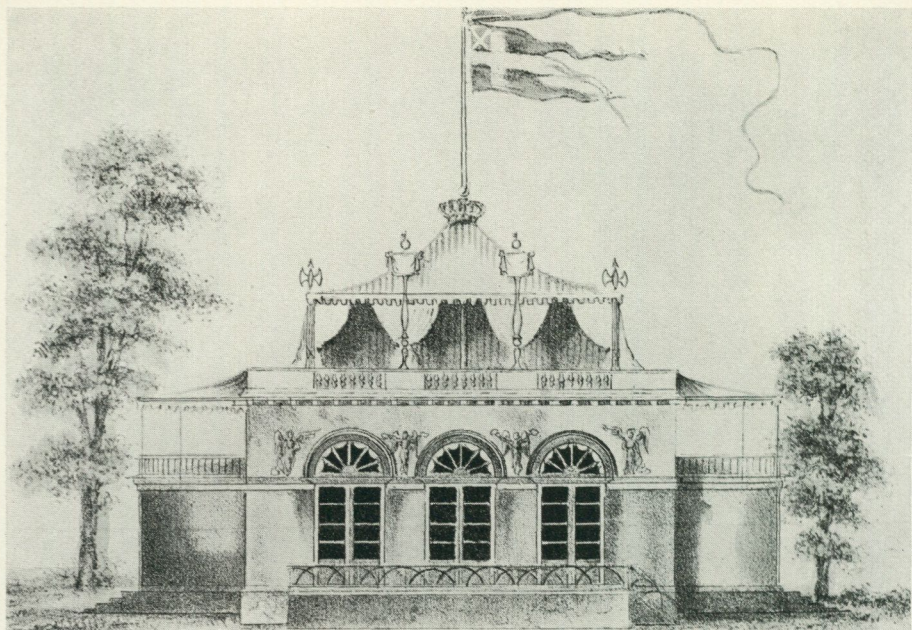

Bild 14. "Borgen" på Ladugårdsgärdet, litografi ur J. P. Tollstorp, Djurgården, 1844. Avbildad tidigare av A. von Treskow i hans Reisebilder, 1837.

Bild 15. "Borgen" på Ladugårdsgärdet, detalj av huvudfasadens dekor, snidad av E. Ph. Thoman. Foto O. Ekberg 1938.

Bild 16. Rosendal. Litografi av Arnout, Paris 1831 ; tecknat 1825—29) Fr. Blom.
K. biblioteket, Stockholm.

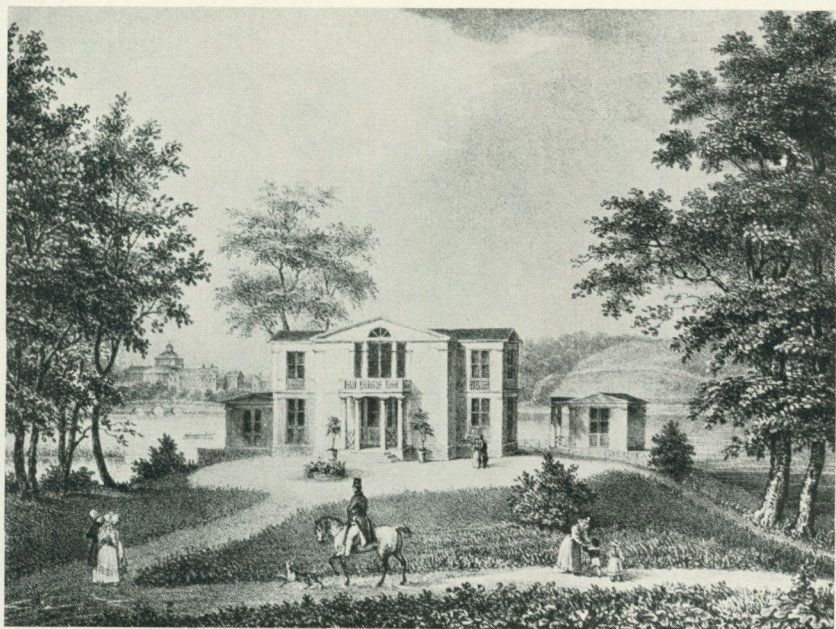

Bild 17. Framnäs. Litografi av Strömer, tidigast 1834; tecknat av Fr. Blom.
K. biblioteket, Stockholm.

Bild 18. Flyttbar paviljong, en av Bloms äldsta, uppsatt 1819—20 av Sofia Albertina i Tullgarns park. Originalteckning av Fr. Blom i Konstakademien, Stockholm.

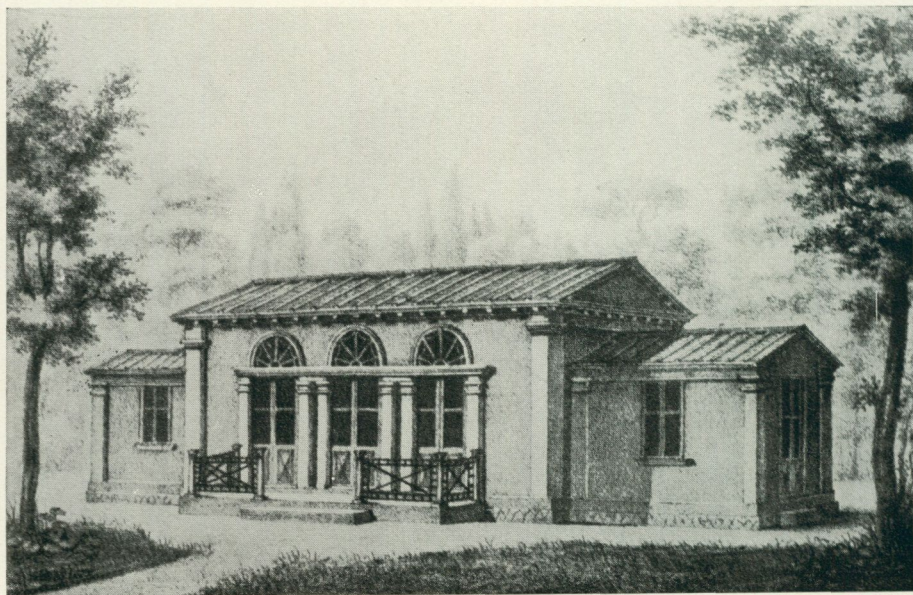

Bild 19. Ritning av Fredrik Blom till ett flyttbart hus. Litografi av G. Galli. Tryckt i Florens hos Salucci. Universitetsbibliotekets bildsamling, Uppsala.

få bestyrkt, hade denne Johanson lusthuset placerat något år ute på Duvnäs. Det måste i så fall ha varit emellan våren 1882 och hösten 1883, ty i en försäkringshandling från oktober 1882 finns lusthuset icke omnämnt, medan det i en dylik handling från september 1883 nämnes och i en bilagd plan synes utmed södra tomtgränsen. Johanson företog de åren en vidlyftig om- och tillbyggnad: den stora längan, som nu går från gathusets mellersta baksida vinkelrätt inåt tomtens hela längd, tycks då ha tillkommit, förvandlande trädgården till två från varandra skilda gårdar, den norra och den södra, och lusthuset, som var i vägen, fick återkomma från Duvnäs först då allt var färdigt. Eller hade Johanson det blott magasinerat? Det var väl under denna tid, som de två fylliga hermerna i gathusets farstu i tr. upp kommo till, säkert ej utan påverkan av lusthusets snidade hermer. Johanson hade köpt fastigheten av von Schantzska stärbhuset. Expeditionschefen M. J. G. von Schantz hade avlidit 1881; under hans tid hade lusthuset haft sin plats vid västra tomtgränsen, alltså stått som en vacker huvudaccent i fonden för hela gathusets utsikt in över tomten. Det var väl först Johanson, som för sin nya länga flyttade det till södra gränsen, där det alltmör kom i rad med uthus och andra tillbyggnader på södra gården, bild 11. I en handling från juni 1878 läses om lusthuset, att det har 2 halvrunda verandor på gavlarna med bariärer, och yttertak uppburna vartdera av 4 karyatider; och är lusthuset invändigt försett med socklar, tapeter och pappersklätt åstak. Expeditionschefen von Schantz hade köpt fastigheten i april 1860 av grosshandlaren och brukspatronen Carl Reinhold Roths arvingar. I en handling från den 10 februari 1860 omtalas lusthuset "vid västra tomtlinien och uti trädgården". Hur lummigheten också omkring malmgården Rosendal större 2 säkert ännu på 1860-talet gav lusthuset en air av parkpaviljong, kan man se på ett träsnitt i Illustrerad Tidning 1866.

Vid denna forskning bakåt i tiden i tillgängliga handlingar rörande Bellmansgatan 24 visade det sig, att lusthuset i och med uppgiften i nyssnämnda handling från 1860 försvann ur

synhåll. Tråden löpte in i ett gåtfullt mörker, som kanske skulle visa sig ogenomträngligt.

Men lusthuset lekte ett skälmskt kurragömma. En dag bläddrade jag bland de 29 bilder från "Kongl. Djurgården", som utgjorde första avdelningen av "Stockholms pittoreska omgifningar, tecknade efter naturen, lithographierade samt H. K. H. Kronprinsen af Sverige och Norrige Joseph Frans Oscar tillägnade af C. J. Billmark". På ett av bladen fick jag plötsligt se lusthuset helt diskret sticka sig in i högra bildsidan, bild 9. Lyckligtvis bekräftade ett annat blad, bild 8, i nästa ögonblick oemotsägligt upptäckten: där låg ju "vänthuset" bland ekar och björkar i förklarad gestalt, i sin riktiga terräng, i sitt ursprungsland, rent och självklart som ett barn utan tiders och ödens alla stygga märken. Med hjälp av dessa två bilder kan man så gott som mäta ut dess forna plats på sluttningen ned mot Södra Djurgårdens stora väg från Djurgårdsslätten ut mot Blockhusudden, strax innan denna väg svänger upp mot Bellmansro. I december 1834 utkommo dessa litografier i Stockholm; de ha tryckts av Frey, Lemer cier och Thierry Frères i Paris. Teckningarna förelägo två år tidigare.

För vem hade lusthuset uppförts? Vem fick uppföra ett fristående lusthus på denna kungliga mark, på denna södersluttning av den stora Tallbacken, där aldrig legat någon annan byggnad än kanske ett litet boställe för en hovjägare eller djurvaktare? Till vilket ändamål? Vem var arkitekten? Här drog sig paviljongen åter in i sin hemlighetsfullhet, visade sig åtminstone olustig att utan vidare ge klara besked.

Vilken intressant bilderbok om Djurgården skulle ej ha kunnat se dagen, om alla de handlingar, ritningar, kartor o. dyl. hade funnits kvar, som en gång existerat! Vi hade säkert blivit överraskade inför den skiftande, fritt blommande byggnadsflora, som tydligen skjutit upp och frodats på många av dessa ofria tomter, främst naturligtvis utmed stränderna! En dylik uppfattning får man snart under studier i de njugga källor, som stå till buds. Vad har ej bara en enda arkitekt, Fredrik Blom, byggt där, antingen han byggde i "italiensk stil", i "kine-

sisk stil" eller större och mindre flyttbara hus, hoptimrade i Norrland eller Stockholm! Där hade tidigare t. o. m. funnits hus, byggda "på ryska sättet". Och tomterna, "lägenheterna", bebyggda utan strängheten hos en stadsplan. Som en blandning av sommarnöje och lastageplats växte åbyggnaderna upp där i tämlig frihet: bryggor vid stranden, bodar, brädgårdar m. m., ibland kunde det bli liksom en miniatyr av en herrgård med ekonomibyggnader, ofta också med orangeri och lusthus i en yppig trädgård.

Det ensamt liggande lusthuset i backen, vart hörde nu det? Förmodligen var det en dépendance till någon av tomterna söder om stora Djurgårdsvägen. Från Djurgårdsstaden och bort till Oakhill funnos mellan vägen och vattnet 8 tomter: Djurgården 1 t. o. m. Djurgården 8. Sedan emellertid Djurgården 1 och 2 kallats Stärkelsebruksbacken, Djurgården 3 Stärkelsebruket och Djurgården 4—8 Alberget, uppkommo de oegentliga benämningarna: Stärkelsebruksbacken 1 och 2, Stärkelsebruket 3 samt Alberget 4—8. Alberget 4 hade på sin tomt ett litet "fyrkantigt lusthus under tornformigt tak af jernplåtar med förgyllda ornamenter". Det var uppfört 1816 på stenfot och hade invändigt "vackra målade tapeter". Alberget 6 hyste länge en värdshusrörelse, ej alldeles väl känd, till dess stadsmäklaren R. H. Weylandt 1829 köpte tomten och genom sin vackra, 1832—33 uppförda byggnad och sina anläggningar höjde platsens anseende. Men vem ägde Alberget 5, den tomt, som enligt Billmarks litografi av 1834 tycktes närmast korrespondera tvärs över vägen med lusthuset?

Den 2 april 1822 inköpte kommerserådinnan Catarina Charlotta Arfwedson av arvingarna efter direktören M. Hagbom egendomen Alberget 5. Fru Arfwedson var dotter till den förmögne hovkällarmästaren och direktören Elias von Langenberg och El. M. Rothstein. Hon var född den 16 december 1754 och blev 1772 gift med Carl Christoffer Arfwedson, som året förut tillsammans med sin kusin Anders Tottie bildat handelsbolaget Tottie och Arfwedson. I Stockholm bodde familjen Arfwedson i det förnämliga familjeresidenset vid Skeppsbron

(nu nr 20), vars ena hälft utgjordes av det palats, som N. Tes-sin d. ä. i början av 1670-talet uppfört åt sig i kvarteret Bacchus. Huvudbyggnaden på Alberget 5, som var uppförd 1782 och låg utmed vägen, blev snarast ett sommarnöje eller utflyktsställe. Kommerserådet var redan vid hög ålder och dog den 20 juni 1826, 91 år gammal.

I ett hovprotokoll, signerat Stockholms slott 12/9 1827 av Karl Johan, läses: "Såsom ett särskilt vedermåle av Kungl. Nå-dig välvilja för kommerserådinnan Charlotte Arfwedson täck-tes Kungl. Maj:st. i nåder tillägga bemälda kommerserådinna under dess livstid besittningsrätt av en *mitl emot* hennes innehavande egendom n:o 5 å K. Djurgården belägne jordrymd, innehållande 2 tunne- och 2 kappeland och upptagen under Litt. A. B. C. D. å löjtnant Brandenburgs detta år upprättade utdrag ur 1791 års karta." Det har hittills visat sig omöjligt att upp-driva denna i detta sammanhang viktiga karta liksom även att finna från fru Arfwedsons sida någon skrivelse, som fram-kallat beviljandet och vari bör ha stått någon uppgift om ända-målet med detta nya område och kanske också något förslag till arkitekt för dess bebyggande.

Beviljandet av besittningsrätten till detta stora område (in-emot 10.200 kvm) var sålunda en personlig ynnest, visad kom-merserådet Arfwedsons maka, kanske efter muntligt framförd begäran. Handelsdynastien Arfwedson hade ju goda förbindel-ser med dynastien Bernadotte — alldeles fränsett den sanning, som kan ha legat bakom de romantiska ryktena om Carl Abra-ham Arfwedsons, Carl Chr. och Charlotta Arfwedsons äldste sons, bekantskap i Marseille med mademoiselle Désirée Clary, 1818 svensk drottning, ehuru hon först den 13 juni 1823 i den-na egenskap satte sin fot på svensk mark vid Manilla på Djur-gården (såsom kronprinsessa hade hon under första hälften av år 1811 vistats i Stockholm). Att drottningen t. ex. Karlsdagen 1824 på borgerskapets fest på Börsen öppnade dansen med grosshandlaren och direktören Arfwedson och under nyårsda-gens assemblé 1828 hugnade samme kavaljer med årets första

anglås, betyder säkert ej mer än att Carl Abraham hade ärvt sin faders ställning såsom betydande storborgare.

Sedan fru Arfwedson den 23 februari 1834, ej fullt 80-årig, avlidit, försålles genom offentlig auktion på värdshuset Blå Porten onsdagen den 23 april s. å. hennes "å K. Djurgården under n:r 5 Alberget, numera kallad Lilla Berga, belägna egendom till den högstbjudande". Köparen blev grosshandlaren A. F. Mann. Denne uppförde 1836—37 ett tvåvåningshus (ännu kvar), som "ej fick läggas i väggränsen, då det mera skymde utsikten och skuggade vägen, så att den svårare kunde uttorka". Att fru Arfwedson gärna kallade sin Djurgårdsdomän Lilla Berga, berodde väl närmast på, att hennes far, hovkällarmästaren, ägt Berga säteri (i Ununge socken nv. om Norrtälje). Alberget 5 såldes av fru Arfwedsons arvingar, sannerligen ej av ekonomiska skäl, men ingen bland hennes barn eller barnbarn var hågad övertaga "lägenheten". Den hade nog helt och hållet varit kommerserådinnans personliga sommararrangemang ute i Djurgårdsnaturen och avyttrades därför genast vid hennes frånfälle "med undantag av jordtillökningen av 2 tunnland och 2 kappland, vilken då blev Djurgården åter underlagd".

Talar ej allt för att lusthuset, såsom Billmark ritade av det någon gång före 1833, då han flyttade till Paris, låg just här inom de två extra beviljade tunnlanden på Tallbackens södersluttning?

Vårt lusthus måste således ursprungligen ha varit kommerserådninnan Arfwedsons sommarsalong, med tanke på vilken hon 1827 skaffade sig en parkterräng, rymligare och öppnare, högre och händelserikare än vad Alberget 5 mellan vattnet och vägen kunde erbjuda. Alberget var en fuktig trakt; där klagas över "vattendrag och bergssyra". I bouppteckningen efter henne rörande "egendomen 5 f. d. Alberget, nu Lilla Berga kallad", upptages mot slutet: "I liten tafla å mahogenyram med utsigt af Lusthuset i Backen (1 rdr b:o)". Vad skulle denna bild (skiss eller utkast av Billmark?) visa, om ej hennes eget kära lusthus uppe i backen! Tavlan, som ej återfunnits inom släkten, kanske gick också den på auktion?

Vart tog lusthuset vägen, då parktomten 1834 återgick till Djurgården? Sålades det på auktion eller under hand och till vem? På dessa frågor har jag ej lyckats få svar, men finner det ej omöjligt, att brukspatronen C. R. Roth var den, som vid detta tillfälle inköpte lusthuset för sin trädgård på Björngårdsbrunnsgatan 24.

Den ovan nämnda handlingen från 1860, där lusthuset omtalas, är visserligen uppgjord av C. R. Roths arvingar, men dessa ha väl knappast förvärvat ett lusthus till fastigheten efter Roths död den 28 februari 1858. Man vill hellre tänka sig, att grosshandlaren och brukspatronen själv gjort detta förvärv, och varför skulle han då ej kunna ha gjort det direkt från Djurgården; han hade redan efter sin svärfader direktören Joh. Alexis Åbergs död i januari 1826 del i Söderfastigheten och bodde där från 1831 flera år framåt.

Härmed skulle den nyss i mörker försvunna tråden uppdragas och knytas ihop, och raden av lusthusets olika ägare skulle få följande utseende med frågetecken för några redan antydda, ouppklarade moment:

1827—1834 Kommerserådinnan Catarina Charlotta Arfwedson,
Alberget 5, Djurgården

1834?—1858 28/2 Brukspatron Carl Reinhold Roth, Bellmansgatan 24

1858 28/2—1860 4/4 Föregåendes arvingar, Bellmansgatan 24,
1860 4/4—1881 Expeditionschefen M. J. G. von Schantz, Bellmansgatan 24

1881—1882 Föregåendes arvingar, Bellmansgatan 24,
1882—1884 30/6 Snickaren Joh. Johanson (Duvnäs?), Bellmansgatan 24

1884 30/6—1884 9/8 Tullförvaltaren Aug. Schenholm, Bellmansgatan 24

1884 9/8—1900 Possessionaten Joh. Ad. Nyström, Bellmansgatan 24

1900—1901 Änkan Edla Carolina Nyström, Bellmansgatan 24

1901—1903 Grndläggaren A. Anderson (och överingenjören H. T. Cedergren?), Stegesund
1903—1933 Stegesunds villaägare, Stegesund.
Från 1933 Nordiska museet, Djurgården.

Vad kunde nu kommerserådinnan Arfwedson, härskarinnan i Skeppsbron 20, tänkas ha haft för anledningar att 1822 inköpa Alberget 5 och 1827, nyss vorden änka, förvärva rätt till ytterligare parkområde och där uppföra en liten sommarpaviljong?

År 1822 var hon själv 65 år gammal. Av hennes sex barn levde fyra: en dotter och tre söner, av vilka den äldste då var 48, den yngste 38 år. Dottern (gift först Wrede, sedan Mörner) och de två yngre sönerna, av vilka en var ogift, bodde merendels ej i Stockholm. Den äldste, Carl Abraham, ägde sedan 1813 Listonhill vid samma Djurgårdsstrand längre bort och vistades väl om somrarna med sin familj på denna vackra ort; hans hustru, f. af Sandeberg, avled 1825. Deras fem barn voro 1822 resp. 16, 12, 11, 9 och 5 år gamla (de två yngsta voro flickor) och gjorde säkert ibland visit hos sin farmor på Lilla Berga (12-åringen dog redan 1826). Och kommerserådet hade stor släktkrets också utom Stockholm: i Göteborg och i landets bruks societet; han var nära befryndad t. ex. med familjerna Holterman och v. Wahrendorff. Många av dessa släktingar besökte säkert sommartid hemmet ute på Djurgården.

Men trots allt frågar man sig, om inte innersta anledningen till de två förvärven ändå var: Djurgårdsnaturen och Djurgårdslivet. Den förra ville kommerserådinnan gärna ha omkring sig, den senare ville hon gärna iakttaga, beskåda från en lämplig plats.

Djurgårdsnaturen har alltid haft sin charm genom sin frodighet och genom sin omväxling av löv- och barrskog, klippor och leende ängar: ett stycke äkta natur, om också en smula sentimental. Hur talar ej bara ett gammalt kartblad över Djurgården om dess rika växtlighet; man läser namn som: Alberget, Alkärret, Alnäs, Hasselbacken, Oakhill, Plommonbacken, Tallbacken, för att ej tala om Rosendal, Rosenhill, Rosenvik. Ekarna

i denna naturliga park äro ju mest beryktade; 1808 uppger överhovjägmästaren greve Bunge, att det då fanns 8.221 ekar på Djurgården (inkl. Norra Djurgården). Och själva Djurgården (Södra Djurgården) gjorde ännu skäl för sin delaktighet i namnet "Hans Maj:t Konungens vid Stockholm belägne Djurgård". Ty inom det ansehlige område, som inhägnades av Djurgårdsgärdesgården eller Djurgårdsstaketet, kunde man få se rådjur, hjortar och annat villebråd skymta bland träden ända till år 1829, då deras område inskränktes till den högt kringgårdslade hjorthage på Norra Djurgården, som slutligen 1890 helt fick vika för Värtagasverkets tomtbehov — de kungliga djuren fingo då flytta över till djurgården vid Gripsholm. Och de friaste bland djuren, fåglarna, levde och bodde på Djurgården i talrika skaror och arter, ej minst sångare, med bon i hagtornsbuskar och ihåliga trädstammar. Näktergalstoner ha många gånger dallrat bland Djurgårdens ekar och rosensnår. Hasselbacken hette en gång Fågelsången!

Kommerserådinnan var säkert en varm vän av växande, fridfull natur; på två av de målade porträtt, man känner av henne, har hon himmel och landskap med träd och bergskonturer till fond. Utanför sina Skeppsbrofönster hade hon visserligen ett landskap, men ett hamnlandskap fullt av oro och mänsklig vardagsgärning. Och det liv hon kunde se genom dessa fönster var ett kanske nog så larmande arbetsliv. Djurgårdslivet var ett helt annat, mer fyllt av glädje åt livet, av söndag. Den gamla damen längtade ut i naturen — "Vad gudomlig lust att röna inom en så ljuvlig park!", men ville ej undvara en åskådarplats just där folklivets vågor i jämna mellanrum rullade förbi, och där hon någon vacker majdag kunde "ögnas av en mild monark".

Djurgårdslivet — därom kunde skrivas en sällsam monografi! Erik Dahlberg säger omkring 1662, att Valdemarsön (= Södra Djurgården, i vanlig mening "Djurgården") på grund av sin säregna natur var en mycket "lustig und angenehm" ort, där konungarna ofta jaga vilt och otaligt mycket folk särskilt på festdagar "sich mit Spatzirfarten erlustieren". Då Rudbeck i sin *Atlantica* 1698 skall definiera ordet "Rådar-Bååt", skrev

han: "En Bååt som allenast drifwes med Årar. Det hwar Rodarpijga i Stockholm weet, som skiutza Ungkararna och Jungfruerna uth på Djurgården om Sommaren att leeka och förlusta sig".

Och Djurgården behöll sin dragningskraft för huvudstadsborna trots färdens vanskligheter. I "Stockholms Oordentligheter" heter det 1770 om "passagen till sjöss" till Djurgården: "Olägenheterna av solens hetta och av ett hastigt regn kunde lätt förekommas, om roddarbåtarne hade sonndäck. Min k. hustru, som utom söndagsresan alltid åtminstone två gånger i veckan skall besöka Djurgården under den vackra årstiden, har skämt bort åtskilliga klänningar, enär ett oväntat regn uppkommit, emot vilket hon icke kunnat vara bevarad."

Gustav III:s svaghet för Haga kom egentligen aldrig Djurgårdens popularitet att sjunka. Bellman delade sina gracer mellan de båda parkerna; en lyrisk mottagare som han tjusades naturligtvis innerligt av Djurgårdens natur och av dess brokiga folkliv. Bebyggelsen i form av "sommarnöjen", mest utmed södra stranden, började med 1700-talets slut att taga fart. Det är säkert den gustavianska färgskalan, som fastställt en viss aprikosgul färg såsom den specifikt djurgårdsgula på byggnadernas ytterväggar. Robert Liston, som 1790 låtit F. M. Piper uppföra Listonhill, skrev 1803 från Köpenhamn till en vän med uppmaning att råda den nya ägaren, fru Arfwedsons bror, grosshandlaren Elias v. Langenberg, att hålla byggnaden i "pale yellow or straw colour, not white" (svagt gult eller halmfärg, ej vitt). Allt efter det den gustavianska stilen ebbade, synes förkärleken för det vita i exteriören ha vuxit.

Ett viktigt årtal i Djurgårdens historia är 1817: då inköper Bernadotte såsom kronprins Rosendal och betonar därmed sin förkärlek för Djurgården i sin helhet såsom lustgård. Sedan han 1818 blivit konung och huvudbyggnaden 1819 nedbrunnit, lät han Fredrik Blom skapa det nya slottet och dithörande byggnader. Åren 1820—1827 rådde en livlig verksamhet på området: under Bloms ledning arbetade där konstnärer och hantverkare av allehanda kategorier. Och kungens intresse sträckte

sig också utanför Rosendal. Så mycket som nu under 10 år blivit gjort för Djurgården genom konungens omsorger och kostnader — hette det 1824 — har icke på 100 år förut blivit uträttat. Ett dylikt kungligt bebyggande och intresse lockade naturligtvis rojalistiska stockholmare ditut. Den gamla dragningen till Djurgården blev ännu starkare, antingen det gällde att blott lustvandra i det vackra landskapet eller att bygga och bo där. Och i tidningarna skymtade annonser: "Sommarnöje åstundas hyra å K. Djurgården". Redan 1827 uttalas också en fruktan, att "Djurgården får mera utseende av en bebyggd malm än en K. Lustpark".

Det hade blivit modernt att draga dit ut. Och kommerseråddinnan Arfwedson visste att följa med sin tid, trots sina år.

Nu vore det på sin plats att åtminstone med några spridda drag belysa det skiftande folkliv, som i fest och vardag rörde sig i de trakter, där vår kommerseråddinna under mer än 10 år blev intressent. Låt oss i stort sett hålla oss inom tidsramen 1820 till 1835.

Det vackraste sättet att nalkas Djurgården har alltid varit att komma sjöledes. Från Skeppsbron kunde man säkert hyra en båt, vevbåt eller roddbåt, över till bryggan vid Stora slätten uti Allmänna gränd, där grindpengarna erlades. 1829 omtalas regelbunden båt fart Skeppsbron—Södra Djurgården, och i januari 1831 hade grosshandlare Burgman på samma route anlagt en "av särskilta stycken hoplänkad gångbro, där båtarne vid öppet vatten passera". Om man från staden åkte i egen kalesch, i hyrvagn eller spatserade, bar det iväg över Fredrikshovsområdet fram till Fredrikshovsbron, som tidigare hetat Lejonbron till erinran om den på Djurgårdsöns västligaste udde inrättade Lejonkulan (se Tillæi karta 1733). Den gamla bron från 1731 ersattes 1824—1825 med en ny träbro med blått och gult staket och med en vindbrygga för båtar (efterträdde 1847 av en järnbro). Den murkna portvaktstugan på Djurgårdssidan revs då, och bropengarna uppburos på samma ställe som grindpengarna, nämligen vid "Lusthusporten, vanligen Blå Porten kallad". Taxan, som ibland framkallade klagan över "ett förhatligt tig-

geri", var för vagn 3 skill., för schäs eller kärra 1 sk. 6 runstycken, för släde med 2, resp. 1 häst 1 sk. 6 rst., resp. 9 rst., för ridande 9 rst. samt för gående 3 rst. Delar av Djurgårdstaketet synas på bild 9 och 10 (samt på fig. 53 i Djurgården förr och nu, där lusthuset kan urskiljas t. h.).

Åt vänster på första slätten låg teatern; Djurgårdsspektaklen där hade sedan 1801 utgjort allmänhetens enda offentliga nöjen sommartid. Till denna "första slätt" strömmade en januarisöndag 1830 "ett icke obetydligt antal av huvudstadens folkmängd ut att se några av de högre kretsarnas eleganter, liggande på rygg eller mage, halka utföre de båda parallellt löpande banorna. Det är ett Montagne Russe, Rutschberg, och de åkande äro Gens comme il faut". Det var alltså de berömda, konstgjorda kälkbackarna, där det åktes "på låga, med smala järn skodda kälkar". Ett bolag av 60 personer av hovet och militären hade bekostat dessa uppbyggnader. Banorna hedrades visserligen med en litografi, men synas dock ej ha uppnått någon mera långvarig popularitet. Följande vinter lär en del av den "vackra världen" tagit upp idén, men då i Humlegården.

Över den lilla slätten reste sig det höga berg, som dominerade ingången till Djurgården. Där uppe låg Skansen, John Burgmans "Fåfänga", som 1827 skildras så: "Högst uppå berget är en stenmur anlagd, försedd med ett prydligt staket, liksom hela den innanför belägna parken, vilken är genom flera gånger delad i blomsterkvarter och överallt planterad med träd och buskar. I parken närmast västra sidan är en vacker paviljong av trä med platt tak [numera Sagaliden]. Ifrån rummen, i synnerhet den vackra salongen äger man över hela staden en vidsträckt utsikt, vilken i så måtto överträffar den från Mosebacke, att Södermalm och dess kyrkor här upptagas på den sköna tavlan". Onekligen ett originellt sätt att skryta!

Och den större slätten längre bort, "Slätten" — ja, att åter en gång framtrolla levande och riktiga bilder av den bebyggelse, som stått där, och det folkliv, som levats där, kommer nog alltid att bli omöjligt. Det finns så få spår — det mesta och viktigaste har där varit så flyktigt. Längre voro där diverse

friluftsspektakel och en och annan öppen salubod, bl. a. sockerbagarpaviljonger "till confiturers och därtill hörande liqueurs försäljande".

Omkring 1830 tycks emellertid bebyggelsen bli allt mer solid och permanent. Slätten mellan stora vägen och berget får den allmänna karaktär, som den under växlande former sedan under ett sekel i stort sett behåller: Foureaux — Pohlsro — Gauthier — Vauxhallen, senare motsvarade av Cirkus — Alhambra — Tivoli — Novilla med bebyggelsen mer i tomternas norra del.

Familjen Foureaux visade sommaren 1825 konstritt, lindans och pantomimer i en provisionell "Circus Gymnasticus eller Olimpicus" alldeles invid Djurgårdsteatern. Denna brädbarack, som rymde 7 à 800 personer, var ritad av byggmästare Pousette och avsynad av Fr. Blom. Den gick på auktion redan i augusti s. å. Sedan emellertid konstberidarna Kuhn och Ulric under våren 1827 uppfört en annan manege i början på Slätten, övertogs denna 1828 av konstberidaren L. Foureaux och tillbyggdes med 2 flyglar. I den ena av dessa flyglar öppnade hovkonditor J. F. Pohl en majsöndag 1828 en ny konditorisalong. Genom utvidgningar och ombyggnader blev denna anläggning snart den populäraste restaurationen på denna del av Djurgården, Pohlsro. 1830 planterade Pohl på södra sidan 125 träd: plommon, äpplen, amerikanska, balsam- och silverpopplar. En majnatt 1847 nedbrunno både manegen och Pohlsro.

1831 uppförde konstberidaren Didrik Gauthier öster om Pohlsro en manegebyggnad för att där ge representationer i lindansning, konstridning och pantomimer. Han kallade sin lokal Cirque Olympique (lånat från Champs Élysées i Paris). Den nedrevs 1848.

1832 beviljades hovjägaren Carlstedt rätt att på Slätten uppföra "en danssalong med tillhörande rum, vilken kommer att pryda Djurgården och att bidraga till nöje för huvudstadens invånare, då de vistas å Djurgården. Refraichissementer fingo försäljas, men ej brännvin. En fullständig dansmusik skulle uppföras minst varje söndags- eller helgdagsafton kl. 6—11;

entréavgift 24 sk. b:co per person". Byggnaden kallades Vauxhallen.

Hur lockande dessa manegeföreställningar då voro för allmänheten framgår bl. a. därav, att ett av villkoren för deras hållande var, att de endast fingo ges "så länge de k. spektaklerna äro tillslutna", eller senare i mildare form, att de "ej fingo ges å de dagar spektakler å k. stora teatern uppfördes". De kungliga tyckas särskilt ha uppmuntrat Foureaux'ska sällskapet; de besökte både dess första manege (1825) och dess senare, på Slätten (1829). Och på kronprinsens födelsedag 1825 var på Drottningholms slottsterrass en cirkus uppbyggd, där Foureaux'ska truppen gjorde "konstberidning" under gardesmusik. Samma afton (och även under en fest i augusti 1829) avbrändes ett fyrverkeri i Drottningholms trädgård, varunder herr och fru Foureaux, "omvärvda av gnistor och rök från raketkistor och lustbägar, promenerade hand i hand med åtskilliga attityder på två från marken till 30 fots höjd spända linor".

På själva Slätten hade 1833 blivit så trångt, att en anhållan att där få uppföra en paviljong "för rafraichissementer af glacer, confiturer, limonade och pousch m. m." av hovjägmästaren J. A. Ström avstyrktes, dels emedan sådana försäljningsställen redan funnos på denna del av Djurgården till större antal än behovet krävde, dels emedan den numera av byggnader upptagna Djurgårdsslätten började bliva nog otillräcklig för de promenerande. Dessa voro säkert en brokig skara: stadens borgare av olika grader, militärer och tjänstehjon, hantverkare och sjömän från Djurgårdsstaden, arbetare från de närliggande varven, judar samt här och var en lebeman med sin sköna. Förutom tiggare, månglerskor och diverse original. Mitt i trafiken kunde man några sommandagar 1827 få se en ung snabblopare, Philip Israel; nästa sommar visade två bondsöner från Gästrikland sin färdighet i snabbloppning. De sprungit från Slätten till Manilla ett antal gånger på viss tid. Drottningen och kronprinsparet följde båda åren löpningarna — kungligt besök på den tidens Stadion! Herr Venetiens "aërostatiska ascensioner" med gasballong (1831) tyckas ha stannat vid idel löften.

De första orgel-positiven vevades nu på Slätten, mest av tyskar. Det blev ett högljutt och mekaniskt inslag, där man vant sig vid fiol, nyckelharpa, giga eller valthorn.

Främmande djur kunde stockholmarna om somrarna få se och höra på Slätten i tillfälligt uppförda träbaracker. Elsassers menageri 1829 t. ex. bjöd på "hunduppslukande leopard med flere vilda djur". 1832 fick J. Trede uppföra "ett provisionellt korsverkshus under bräddtak" för att där visa dresserade europeiska och afrikanska djur. För privata husdjur var däremot tiden ute; 1824 förordnades nämligen, "att hädanefter ingen boskap fick betas på (lilla) slätten utanför spektakelhuset eller på Stora slätten emellan höga berget och Djurgårdsstaden".

1829 omtalas "professor" I. C. Demmenie såsom verksam på Slätten. Denne roade publiken "med sina vitrificateur-experimenter" (hans far ansågs för den störste glasblåsaren i Europa). I maj s. å. visade han sina experiment i glasblåsningskonsten i ett på Brunkebergstorg uppfört holländskt flyttbart hus. Konkurrenten Cettis visningar voro kanske mera eleganta och instruktiva, men Demmenies glaskabinett var synnerligen intressant (bl. a. fanns där en fullt tacklad 3-däckare av glas). Redan en majdag 1824 hade drottningen och kronprinsessan bevistat "en särskild representation hos denne vitrificatör".

Och då Moses Marcus 1838 begärde att få kringvandra å K. Djurgården för att sälja cigarrer, svarade hovjägmästaren, att "denna handel redan länge drivits av många på Djurgården utan att det förmenats någon, eftersom själva cigarrökningen varit tillåten även på själva stadens gator, ehuru besvärande denna lukt kan vara för många, och så länge själva rökningen får fortfara, finner jag ej något ont i att denna vara tillhandahålles." I Boyes Magasin skämtas både med ord och bild över att man på Djurgården kunde få se "varannan mansperson med en brinnande cigarr i munnen" (juli 1837).

Det var säkert ingen tillfällighet, att kommerserådinnans äldste sonson Carl David Arfwedson i sitt lilla nyckeldrama "Spionen i den förnåma werlden", som utkom 1831 i två upplagor, förlade fem av de sju scenerna till Slätten; bl. a. näm-

nes "affischen, som är uppslagen å Circus Olympicus" och att "djuren i Menageriet skrika och råma" (Elsassers djur?).

Här ovan antydda säsongförlustelser på Lilla och Stora slätten hade väl för kommerserådinnan föga lockelse. Av större officiella fester i grannskapet av Lilla Berga kan man däremot tänka sig, att tvenne väckte hennes personliga intresse — ja, kanske på nära håll av henne bevittnades: militärfesten på Slätten 1823 och Bellmansbystens invigning 1829.

För att fira den nyförmälde kronprinsens födelsedag den 4 juli 1823 hade officerarna vid de på Ladugårdsgärdet församlade trupperna inviterat den kungliga familjen till gouter och bal i en av Fredrik Blom ritad och på 7 dygn uppförd paviljong med tillhörande 3 rum (60 alnar lång och på mitten 20 alnar bred; avbildad av Boye) mellan Slätten och det höga berget. Uppå berget bakom paviljongen var Svea artilleri med sina kanoner samt jägarkårerna (bl. a. norska hästjägarna) placerade, och framför paviljongen stodo Stockholms garnison och andra till övningslägret hörande regementen. På rivieret mellan Djurgården och södra landet voro arméens flottas kanonjollar formade i linje. Bland de omkring 1.200 inbjudna må nämnas: norska stortingets deputerade och andra norrmän, utländska ministrar, "flera av Stockholms borgerskap med deras fruntimmer samt resande ståndspersoner".

Sedan de kungliga anlänt kl. 7, började dansen. Mellan kl. 9—10 avbrändes mitt emot på Söder "ett rikt och ganska skönt fyrverkeri, vars mångfaldiga eldar hade en mild och obeskrivligt angenäm effekt i anseende till den börjande aftonskymningen. Det höga berget med den Friis'iska trädgården på sin högsta plattform var i flera riktningar med bengaliska och andra fyrverkareldar så upplyst, att det liknade en vulkan, utåt vars sidor strömmar av lava runno; och ifrån bergets översta höjd liksom ur en krater uppstego de bländande luftbägarna, raketerna m. m. På en liten slätt nedanpå berget brunno tjär-tunnor i form av ett O, och på rivieret roddes sakta en båt med stora pots à feu". Som paviljongen ej kunde ekläras,

fortsattes festen icke längre än till omkring kl. 10, då den kungliga familjen avreste.

Det hela måtte varit ett praktfullt skådespel, även om uppgiften, att paviljongen omgavs av 10.000 man militär och en ännu mycket talrikare folksamling, den största möjliga, som terrängen kunde rymma utan trängsel, låter något överdriven. Tidningen "Granskaren" ansåg det "önskligt, att paviljongen finge kvarstå såsom ett stadigvarande minne av en utav Stockholms skönaste dagar". Så värst länge fick den väl ej stå kvar — på Josefinadagen den 21 augusti 10 år senare öppnades i varje fall på samma plats Carlstedts nyss nämnda danssalong, "Vauxhallen" (senare Novilla), och invigdes med allmän bal kl. 6—11 (avbildad av Boye, juli 1833).

År 1823 igångsattes en subskription för att bekosta resandet av ett monument över Bellman. En plats uppläts av konungen under Djurgårdens vänligt susande ekar, och bildhuggaren professor Johan Niclas Byström i Rom modellerade utan ersättning en kolossalbyst av skalden, gjuten i brons i Rom. Avtäckningen skedde söndagen den 26 juli 1829. Efter en regnig dag blev aftonen klar och vacker. Karl Johan och kronprins Oskar med svit kommo ridande från Rosendal. Drottning Desideria och kronprinsessan Joseфина befunno sig redan på berget mitt emot Bellmans kulle i en för engelska amiralen Tomas Baker och hans grevinna (f. Ruuth) av Fredrik Blom uppförd paviljong "i kinesisk stil". Bellmans änka och sonen Adolf Bellman voro närvarande, ävensom Byström och en kvarlevande gammal vän till Bellman, professor Anders Blad, till vilken sångaren en gång dedicerat episteln 81 "Märk, hur vår skugga" med allt dess vackra vemod. Seglare och småfartyg på Strömmen flaggade och gävo salut. "Mera än hälften av Stockholms folk-mängd var till Djurgården utvandrad": allt vad huvudstaden hade mest lysande, men också "oräkeliga skaror, som betäckte alla kullar, berg och dalar på långt avstånd". En supé för 300 personer med kall mat från hovkonditor Pohl var sedan ordnad på Slätten i tre stora tält, där Bellmans egen cittra pryddes "den

förnämsta skänken". Vid midnatt gingo de kvarvarande med gardesmusik åter ut till bysten.

Hur hade Lilla Bergas åbo firat dagen? På eftermiddagen kanske timtals uppe i sin parkpaviljong såsom åskådarinna — på natten kanske störd av det sorlande, glada folket och av gardesmusiken, som drog förbi på vägen utanför huvudbyggnadens fönster.

Detta högtidliga dygn blev en sådan folkfest, att den 26 juli sedan dess, med hjälp av sällskapet Par Bricoles årliga sångarhyllning, blivit kallad "Bellmansdagen" utan annan anledning än att bysten en dylik julidag avtäcktes.

Under lövmarknaden, som firades den 22 och 23 juni på Munkbrotorget med omgivningar, handlades med "blommor, löv och majstänger"; marknaden var livligt besökt, ofta också av de kungliga. Utom denna marknad och julmarknaden på Stortorget ägde Stockholm en enda årligen återkommande folkfest med gammal tradition: första maj. I flera landsorter, hette det 1821, firades jämväl den föregående kvällen eller valborgsmässoaftonen med allmänna lustbarheter och festliga tillställningar. Stockholmarna voro vana att fira första maj genom vallfart till Djurgården, den s. k. Djurgårdspromenaden, "som i det närmaste svarade mot Longchampspromenaden i Paris på långfredagen". Kunglighet och borgare drogo ut Nybrogatan och Stora gatan, som varit kungaväg sedan 1600-talet; att fönster utefter dessa gator hyrdes ut, var ej ovanligt. På Djurgården tycktes strömmen av åkande, ridande och gående huvudsakligen rört sig på den stora södra vägen i riktning mot Månilla, kortare eller längre stycke, och så tillbaka igen. De manliga medlemmarna av kungafamiljen voro till häst i stor parad och med talrik svit, damerna åkte i vagn; Sofia Albertina deltog ännu under 1820-talet flera gånger i denna "stockholmsboarnes snart sagt enda nationalfest".

1822 uppgives, att "de vandrande skarorna, till största delen av medelklassen, fyllde de blomsterklädda fälten, skogsbackarna och bergen". Vid regnigt väder eller om man visste, att den kungliga familjen skulle utebli, var anslutningen ej så stor.

Den 1 maj 1824 anlände konungen och drottningen kl. 7 e. m. Det var drottningens första majpromenad efter hennes ankomst till Sverige. Himlen var molnfri, och det rådde full sommarvärme. Engelske ministern i Stockholm lord Bloomfield hade sänt ut sin vagn med 4 hästar till Djurgården; ekipaget, ej minst kuskens peruk, tilldrog sig allmän uppmärksamhet. Själv for han över med båt för att dinera på franska värdshuset och senare till häst blanda sig i vimlet. 1825 omtalar han, att drottningen 1 maj åkte efter 8 vita hästar. Följande år såg man mitt bland de talrika och eleganta ekipagen "två stora vattentunnor, försedda med en inrättning att bestänka landsvägen och kväva dammet". 1827 års Promenad kom med snöyra, men senare med sol, så att man hade ej alldeles förgäves "satt sadelmakaren, skraddaren och modkrämerskan i verksamhet". Promenaden hade för många blivit en slags snobbränna med ändamål att se och ses — en årligen återkommande dag att presentera alla nya ekipager och moder.

1828 förlöpte dagen på helt motsatt sätt: vädret, som på förmiddagen varit ganska vackert, blev på aftonen regnigt till stor sorg för "åtskilliga förtvivlade eleganter och elegantinnor", kanske också till missträkning för fru Arfwedson, som nu för första gången kunde följa dagens förlopp från sin nya parkpaviljong. Det följande året blev väderleken än värre: alla berg och dälдер förvandlades till kärr. Men vanans makt var dock stor, och ett antal ekipager promenerade fram och tillbaka på Slätten blott för att det var första maj. Fotgängare vågade sig ej ut, halva Stockholm låg redan sjukt i frossor och bröstfebrar. Hovkonditor Carlmark, som i april 1828 fått tomt upplåten vid stora vägkrysset norr om Oakhill, hade nog ingen god dag. Den behagliga närheten av Bellmansbysten gav snart stället namnet Bellmansro.

Också 1830 års Promenad blev kall och blåsigt — men de, som trotsade vädret, fingo se småprinsarna Karl och Gustav, som nu för första gången fingo åka med på denna hävdvunna tur och som framkallade folkets livliga hurrarop. I en dialog i Stockholms Posten d. å. anser den ene Djurgårdsbesökaren, att

blomman av stadens folkmängd var samlad i fönstren på Nybrogatan och Storgatan, medan den andre beklagat, att Djurgården "börjar alltför mycket likna en stad" och att han i år förgäves söker de grupper, "som plägade sitta här och där kringströdda på höjderna med sina matknyten, sina stekstycken, sitt vetebröd, sina kokta ägg och sitt öl". De två herrarna trängde sig emellan "den där präktiga Landauern och den modesta hyrkuskvagnen — vagnarna och de gående borde ha motsatta kosor!"

Även 1831 års Promenad skedde under en snål sol. Kungaparet och kronprinsparet med prinsarna Karl och Gustav gjorde likväl "ett varv fram och tillbaka längs stora vägen". Följande år fingo ytterligare två av kronprinsparets barn följa med: Oskar och Eugenia. De majfirande kunde nu se början på den av Blom ritade muren kring galärvarvet (först 1836 uppfördes "den götiska porten" och avslutades muren). Och då första maj 1833 randades, blev det sista gången, som fru Arfwedson kunde från sin parkpaviljong få skåda den Djurgårdspromenad, som med kunglighet och folkmyller den dagen brukade draga förbi på vägen rätt igenom så att säga hennes Djurgårdsdomän. Luftens var klar, tämligen varm; talrikt med gående, åkande och ridande. De många nymodiga ekipagerna gjorde i synnerhet god effekt, "i anseende till deras lätta och eleganta konstruktion". Hans majestät kom vid 6-tiden ridande — drottningen och kronprinsparets alla barn, de fyra prinsarna jämte prinsessan, åkte.

År 1834 — varken Promenaden den första maj, ej heller det bröllop, som sonen Carl Abraham gjorde den sista maj på Listonhill för sin äldsta dotter och friherre C. E. Cederström, fick kommerserådinnan uppleva. Hon hade redan den 23 februari 1834 för alltid lagt ihop sina ögon.

Vem hade nu skapat lusthuset, givit det dess form? Ganska snart gingo tankarna till Fredrik Blom, vars namn vi redan ofta mött — byggnadens konstruktion och stil samt tiden och platsen för dess tillkomst, allt talade för att Blom var upphovsmannen. Intet bindande framkom emellertid förrän med fyndet av den

efter Bloms ritningar gjorda litografi, som bilderna 7 och 20 tillsammans återge. Den är tryckt i Paris av en av de tidigaste litograferna där J. B. Arnout — var det genom förbindelsen med Blom, som sonen L. J. Arnout på 1865 års salong utställde litografier av "interiörer från ett slott i Stockholm?"

Den Arfwedsonska paviljongen måste ha skapats av samma arkitektfantasi, från vilken ritningen till bild 7 stammade. Båda äro samma andas barn med detaljer från Percier och Fontaine, dessa betydande arkitekter, vilka i ett slösande rikt formspråk, med intryck från Rafaels loggior, Piranesi, Louis XVI och en arkeologiskt nyfunnen antik, gävo yttre form åt Napoleontidens högtidligheter och pompösa leverne. Bild 7 visar tresidiga verandor med spjälgaller och vinomslingrade spjältak samt en alkov på bakre långväggen. På fasaden löper i verandagallrens höjd en list; på denna list och på gallren stå de 12 hermerna närmast. Den Arfwedsonska paviljongen fick halvrunda verandor med balusterdockor samt rak bakre långvägg; fasaden slapp den överskärande listen, och alla hermerna räckte ända ned till byggnadens fotlist.

Hur denna paviljong har hört ihop med Djurgårdens natur och folkliv, har jag redan försökt glimtvis belysa — hur hörde den ihop med Bloms övriga verksamhet, framför allt på Djurgården?

Ur Bloms biografi bör i detta sammanhang följande nämnas. Född den 24 januari 1781 i Karlskrona, erhöll han där kunskap i teckning av bröderna Törnström, båda skickliga konstnärer, Johannes känd för sina galjonsbilder. Den dubbla riktning, som hans begåvning för det tekniska och för det konstnärliga visade och som hans utbildning tidigt fick, betingade hans framtida verksamhet. Under perioden 1810—1840 blev han den mest anlitade av Sveriges arkitekter — mest känd såsom skapare av Livgardets till häst kasern vid Storgatan, Skeppsholmskyrkan och Rosendals lustslott. Han deltog 1809 i en ambassad till Petersburg; reste 1814 i Danmark och Tyskland; vistades från 20/11 1829 med permission till 24/11 1831 i Tyskland, Italien, Frankrike, Spanien(?) och England "för att utvidga sina in-

sikter i de mekaniska vetenskaperna och arkitekturen". 1830 besåg han med Fogelberg "Roms herrliga tempel, palatser, muséer och villor". Såsom konstnär, lärare, ämbetsman och militär var den mångsidige mannen verksam inom akademien för de fria konsterna, lantbruksakademien, överintendents-ämbetet och örlogsflottans mekaniska kår (inom den senare överste 1840). Blom borttrycktes av koleran i Stockholm den 25 september 1853.

Den byggnad av Blom, som framför allt i sin plan är mest i släkt med lusthuset, är Borgen på Ladugårdsgärdet. I samband med en betydlig planering av det stora fältet 1817 fick Blom i uppdrag att uppföra en del byggnader på Drottningberget (namnet vill erinra om änkedrottning Ulrika Eleonoras därvaro 1672). Mellan åren 1817 och 1821 uppfördes på krönet huvudbyggnaden, bild 14, två sidopaviljonger att lägstid bebos (den norra av kungen, den södra av kronprinsen) och på norra sluttningen byggnader för betjäning, kök samt stallar. Blom uppger på gamla dar (1847) helt summariskt: "1818 verkställt alla byggnader på Drottningberget". Benämningen K. Borgen betecknade egentligen hela högkvarterets tältstad, men överflyttades nu på huvudbyggnaden, "societetspaviljongen". På taket kunde man promenera under ett däröver spänt tält, "varöver vilas en kunglig krona och överst svajar Skandinaviens Unionsflagga, då Hans Majestät är uti Borgen eller på fältet". Till det rektangulära mittpartiet slöto sig halvrunda partier med dörrar och med öppna balkonger ovanpå. Ornamentsbildhuggaren E. Ph. Thoman hade snidat de bevingade genierna: de två med kransarna, dessa viktior, som genom Percier och Fontaine gjorts så populära inom empirens dekorationskonst, och de två i hörnen över vapengruppen och med ena vingen fälld, bild 15. Ännu sommaren 1843 hade den 80-årige Karl Johan sitt högkvarter på Borgen — denna skymtar också i bakgrunden på flera bilder av kungen.

I minnestelet över Blom i konstakademien (av Anckarsvärd?) omnämnes särskilt "uppfinningen av flyttbara boningshus av trä, varå han erhölet patent och vilken i tämligen vidsträckt skala

blivit så inom som utom landet begagnad". I Tyskland observerades den snart; i sin roman *Kometen* framhåller Jean Paul 1822, att trähus, söndertagna, funnos att köpa på torgen i Moskva, London och (redan 1794) i Philadelphia och tillägger, "att i Stockholm bygger major Blom sådana portativa hus". Dessa "Bloms flyttbara hus" ha ju låtit mycket tala om sig. Någon patenthandling har trots allt ej påträffats. Till Svenska lantbruksakademiens *Annaler* 1819 har Blom själv lämnat ett meddelande "om flyttbara Boningshus", daterat den 21 februari 1820. Blom framhåller här den nationalekonomiska sidan av problemet utan att yppa sitt tekniska patent. En modell (finns den kvar?) i 1/12 skala till en byggnad med tre rum (avbildad i *Annalerna*; en något varierad bild finns i Uppsala universitetsbibliotek) "visar huvudprinciperna av detta byggnadssätt. Det största antal rum, vartill metoden bäst lämpar sig, är 8 à 9, ehuru det även kan sträckas därutöver".

Dessa flyttbara hus bestodo av dubbla brädväggar med ytterväggens bräder lodräta, innerväggens vågräta; väggarna skruvades ihop med förhydningspapp emellan. Väggarna voro lätta att skruva isär och att transportera; byggnaden kunde på en dag av vana arbetare uppsättas. Stockholms *Courier* vet i maj 1820 att berätta: "Golv, tak, trappor, kakelugnar, fönster o. s. v. allt är så inrättat, att det med lätthet kan tagas löst och återinsättas. Husen äro dragfria och varma, då de rätt sammansättas, och ha redan blivit utan minsta olägenhet begagnade till vinterboningar. Priset är också ganska billigt. Ett, som av H. K. H. Kronprinsen är beställt, för att nyttjas vid lustlägret på Ladugårdsgärde nästkommande månad, och består av en sal 10 alnar i kvadrat, ett förmak, en sängkammare och ett cabinet, kommer att kosta omkring 1.100 R:dr b:co. Redan ha från Hamburg och andra ställen beställningar av ännu större, ända till två vånings, hus inkommit. H. M. Konungen har även beställt ett större hus, som skall uppsättas på Rosendal och redan lär vara under arbete".

Det förefaller troligt, att det var under arbetet på Drottningberget som Blom först bragtes på tanken att finna ett sätt att sätta ihop byggnader med tältets flyttbarhet och stenhusets flesta

fördelar; 1819 var han i varje fall i full gång med sin uppfinning. Han tycks först fått kronprinsen intresserad och prinsessan Sofia Albertina och snart även kungen.

Genom oförsiktig eller för stark eldning söndagen den 21 mars 1819 kom elden lös i kungens sängkammare ute på Rosendal, och hela den gamla byggnaden brann ned. På ett år kom kungen blott en och annan gång ditut, ehuru där redan fanns en liten ganska vacker och elegant paviljong uppförd och möblerad till kronprinsens begagnande. Sedan kungen emellertid blivit underrättad om Bloms fabrikation av flyttbara hus, beställde han en flyttbar paviljong, som i juni 1820 var under uppförande på Rosendal (möjligen det flyttbara hus, som synes till vänster om slottet på bild 16; enligt en annan källa beställde kungen det året ej mindre än tre flyttbara hus). En tysk resenär, v. Schubert, nämner i sin resebok (del I, 1823), att på Rosendal funnos "två enkla lantliga hus, av vilka det ena var byggt i form av ett tält". Blom fick emellertid i uppdrag att göra ritningar till en ny byggnad, ett lustslott. Detta Rosendal byggdes och inreddes 1823—1827. "En del av allmänheten", skrev en gång Egron Lundgren, "trodde, att detta lustslott, som endast var ämnat till kongl. hof-thé-pavillon, var flyttbart, men detta bestriddes bestämt av andra". Väggarna voro av plank, reveterade med tegel och rappade.

Då Blom ville pröva den nya litografiska reproduktionsmetoden, utgav han ett häfte av fyra litografier "Utsigter af Kongl. Djurgårds Parken": Sirihov, Rosendal (2 st.) samt Listonhill, vilken byggnad Blom tyckes särskilt ha älskat. Bladen trycktes, förmodligen alla, i Paris; ett av dem, av Arnout, är daterat 1831 (bild 16). På denna bild, tecknad före oktober 1829, lägger man märke till mitt i dess rika staffage två underliga djur i mellanplanet. Är det en hind och en ren, representanter för de djur (200 dovhjortar och några renar), som 1829 fingo nöja sig med Hjorthagen på Norra Djurgården? Renarna hade blivit ditförda från Lappland, och deras på Djurgården födda avkomma, 8 djur, hade visat sig bättre kunna uthärda klimatombytet än de ursprungliga renarna, som alla dött. Ännu i novem-

ber 1826 jagade kronprins Oscar hjört inom den stora gamla Djurgården — med dejeuner i tält i skogen.

Karl Johan behövde emellertid flera flyttbara boningar. 1822 fick Blom färdigställa och till mötesplatsen Ödskölds moar av-sända en paviljong på 5 rum, vilken skulle bebos av konungen under mötet. Också Sofia Albertina beställde ett flyttbart hus, bild 18, för Tullgarn, till vilken kungsgård hon den 14 mars 1807 fått dispositionsrätt och där hon nästan varje sommar vistades. Den plansch och den modell Blom omtalar i sitt nyssnämnda meddelande till lantbruksakademien, visar denna Tullgarns-paviljong; enligt hans i februari skrivna text skulle den inom kort tid bli färdig. Utmed sjöstranden, säger Boye i september 1823, hade prinsessan låtit uppsätta Bloms byggnad. Om denna parkbyggnad (fasaden 17,5 alnar) med sina sidorum fogade till mittbyggnadens långsidor vet man föga; O. Carlén säger 1871 helt allmänt, att i engelska parken då funnos "flera lusthus".

I september 1823 omtalas, att då hade 32 flyttbara större och mindre byggnader blivit utförda, några med två våningar. Genom tillfälligheter hade redan några av dessa varit förflyttade och bebodda på två till tre ställen. 1824 uppgjorde Blom "des-seiner till åtskilliga flyttbara byggnader med spiraltrappor och flyttbara kakelugnar för kejsaren av Ryssland och för privatpersoner i Petersburg." 1826 hade sammanlagt 60 sådana flytt-hus tillverkats; och 1830 omkring 80 (1-vånings- och 2-vånings, några med 24 rum; ett hade flyttats 8 gånger på 8 år). Enligt Tollstorp hade Blom 1844 gjort över 140 flyttbara hus. De hade sålts bl. a. till Danmark, Frankrike, Amerika, Västindien.

Under sin utrikesresa blev Blom 1830—1831 medlem av tre teknisk-nationalekonomiska föreningar i Paris, London och Florens. Det var säkert i samband med denna resa, som Arnout fick litografera ritningarna till de två paviljongerna på bilderna 7 och 20 och Galli-Salucci göra ett slags litografiskt prospekt-kort för Bloms transportabla hus, bild 19; kortet visar en länga, där sidorummen äro fogade till mittbyggnadens kortsidor. Galli

och Salucci tillhöra den tidiga litografiska verksamhet, som överallt i Europa föga studerats.

Föredömet från högsta ort bidrog säkert starkt att göra de Blomska husen moderna. Några exempel må nämnas. 1823 fick professor Carl Trafvenfelt tillåtelse att i Hagaparken, nära gamla Haga, uppsätta ett flyttbart hus till begagnande över sommaren. För Rosenhill på Djurgården ritade Blom 1827 ett flyttbart hus (ritningen uppvisades för konungen den 4 oktober; fig. 77 i Djurgården förr och nu). Huvudbyggnaden på Rosenvik, Stärkelsebruket, med sina två våningar timrades upp 1827 vid Sundsvall efter Bloms ritning och anvisning samt forslades sjöledes till sin tomt på Djurgården. Paviljongen i Rosenviks trädgård uppfördes 1828 också efter Bloms ritning: "på stolpar med brädinklädnad emellan, fasthållen av järnskruvar ovan och nedan".

De flesta av Bloms flyttbus tillverkades i Stockholm i kvarteret Beridarebanan eller Banan, vilket begränsades av Mäster Samuels gränd och Hötorget i söder och norr samt av Övre och Nedre Bangränden i öster och väster. Redan såsom inspektör 1808 i telegrafinrättningen hade Blom haft att göra på tomten. I den av Karl Johan såsom kronprins den 28 december 1811 stiftade lantbruksakademien kom Blom att tillhöra den första uppsättningen av ledamöter. Akademien fick disponera ungefär södra hälften av Banan, från 1828 kallad tomten nr 2. Sedan den 22 april 1811 var Blom direktör vid den mekaniska skola, som sedan 1798 fanns vid konstakademien, och då denna skola den 23 juni 1813 förlades under lantbruksakademien, blev Blom föreståndare också där för skolan och för den därmed sammanhängande modellkammaren (i huset mitt emot Banan vid Mäster Samuels gränd 43, nu 47), till dess båda dessa inrättningar 1826 förlades under det nystiftade Teknologiska institutet. Då akademien 1813 på södra delen av Banan bl. a. ville inrymma en s. k. centralverkstad för lantbruksredskap, utsågs till dess föreståndare Bloms far, f. d. instrumentdirektören vid örlogsflottan P. A. Blom. Med egna och faderns möjligheter att inom akademiens lokaler kunna disponera utrymmen kunde nog Fred-

rik Blom till en början ganska obehindrat driva "inrättningen och sammansättningen av de av honom uppfunna större och mindre flyttbara husbyggnaderna". Men fadern dog redan 1821, och då blev det svårare att få tillräckligt utrymme. En del av faderns verkstadslokaler tycks han fortfarande fått förfoga över, men det var honom ej nog. 1823 begärde han av riksmarskalksämberet "att till byggnadsplats få sig upplåten den s. k. gamla slottsvedgården på Ladugårdslandet" (invid Livgardets kasärn); svaret synes ha blivit nekande. Bloms upprepade anhängan till lantbruksakademien att inom dess lokalteter få ökat utrymme (i mars 1825 motiverat med arbete på flyttbus för kungens och utländska beställares räkning) avslogs av akademien, tills han 1828 fick på 15 år disponera det s. k. pistolsmedshuset mitt på Banans västra sida. Hans uppdrag från 1843 att vara "förvaltare" å akademiens byggnads-, redskaps- och mekaniska avdelning medförde kanske möjlighet att tillgå ytterligare utrymme.

Sedan Blom den 21 februari 1820 visat akademien sin Tullgarnsmodell, återkom han efter knappt två månader med mindre modeller och ritningar till flyttbara boningshus, visande några variationer i formerna. Akademiens omdöme blev, att uppfinningen syntes lova flera fördelar och bekvämligheter.

Banans byggnader lågo alla utmed den avlånga tomtens gränser; den inre stora planen tycks Blom delvis och tidvis ha disponerat för sammansättning och provuppställning av sina skapelser. I juni 1825 omtalar en tidning: "På den öppna platsen innanför de byggnader, som omgiva Banan, är en fabrik inrättad till förfärdigande av flyttbara hus, vilken helst under den vackra årstiden drives med mycken verksamhet" (ordet fabrik betyder här närmast fabrikation). I slutet av oktober 1826 anmälde Blom, "att det sextionde huset är under byggnad, beställt att nästa vår överföras till Medelhavets kuster", och begärde dessutom, att akademien täcktes utse några av dess ledamöter att "besöka och meddela omdöme över detta byggnadssätt samt i synnerhet över en byggnad av 2:ne våningar, vilken nu är i det närmaste färdig och uppställd på Rännarebanan, där även några prov av

flyttbara porcellaines-kakelugnar samt spiraltrappor av ända till 44 fots höjd av min invention kunna skärskådas och provas". Bloms anhållan vid samma tillfälle att få skänka akademien ett mindre flyttthus att "på dess experimental lägenhet" begagnas till studium och "till skygd vid inträffande missgynnande väderlek" antogs tacksamt. 1829 påstår en stockholmskildrare, att Blom fick "fritt begagna akademiens verkstäder även till uppförandet av sina flyttbara hus, som nu pryda Rosendal och Drottningberget, utom många privata lantegendomar kring Stockholm och i landsorten". Sedan en nordlig del av Banan 1829 förenats med Hötorget, skrev en stockholmstidning: "Den övriga delen av Banan borde också läggas ut till torg i stället för att, omsluten av vagnshus och oansenliga ruckler på tre sidor, begagnas till en lokal för uppbyggandet av små flyttbara slott, som sändas till östan och västan". Vid Bloms död 1853 lågo två paviljonger "magasinerade i Stockholm", möjligen i Banan. Alltså på Rännarebanans historiska tomt, där så mycken svensk konst formats och gjutits i sekler, där Sergel bott och verkat till sin död 1814, tillkommo under mer än 30 år dessa Fredrik Bloms för svensk empiretid så typiska större och smärre flyttthus.

Medan Blom byggde ute på Rosendal för sin kunglige uppdragsgivare, fick han säkert blick för Djurgårdens natur och ville väl också bygga något med sig själv som uppdragsgivare. I april 1828 beviljades honom 25 års besittningsrätt å den plats på Djurgården, varpå det mellan Blå Porten och Sirihov 1827 borttagna kruthuset varit beläget. Den romantiska kruthusudden, på tre sidor omgiven av Djurgårdsviken, döpte Blom med ett namn ur Fritiofs saga (som 1825 utkommit i sin helhet) till Framnäs. Några månader senare, i augusti, fanns på hans udde: en flyttbar huvudbyggnad med förstuga, sal och 4 rum i nedre och förstuga, sal med alkov och 1 rum i övre våningen, alla utan eldstäder; två mindre, flyttbara hus, vardera med 2 rum, men i det ena ett kök i souterrainen; samt ett 2-våningshus, vars nedre våning (1 eldrum, 1 kallrum och kök) hade gråstensmur (lämning av kruthuset?) och påbyggt med en "flyttbar" våning (2 eldrum, 2 kallrum och en utbyggnad

på 4 träpelare). Med hjälp av en svensk litograf, J. H. Strömer, utgav Blom 1834 eller senare ännu ett blad av sina "Utsigter", det vackra Framnäsbladet, bild 17, kanske avsett såsom början till ett nytt häfte. Huvudbyggnaden skymmer på bilden det påbyggda huset; det var väl här nere vid stranden Emilie Högvist bodde många lyckliga somrar († i december 1846 i Turin). Men både 1835 och 1837 om våren begärde Blom och fick tillåtelse att uppföra "ännu en salon vid Framnäsudde", vilket tillstyrktes av Djurgårdsförvaltningen, då "ritningen utvisade en av de vanliga prydliga små salonerne, vars arkitektur av K. Maj:tt förut blivit gillad". Blom hyrde ut sina salonger till sommarnöje, och han sålde dem. 1842 t. ex. uppförde konditor Norberg i Uppsala en paviljong, som snart nog fick namnet Flustret och ännu 1856 fanns kvar — den var flyttad från Framnäs. 1853 stod där ytterligare ett envånings boningshus samt 15 större och mindre paviljonger (à 100 Rdr b:co). Om de alla voro uppmonterade och ej bara magasinerade, måtte Framnäs gjort intryck av en hel liten koloni eller by.

Sedan Hazelius i februari 1890 fått Framnäs i gåva av greve W. von Hallwyl, skrev han: "De gamla vanprydande husen skola vart efter annat rivas". Säkert hade vanvård och förfall hunnit gå långt därute på Framnäs, men det är ändå ytterligt betecknande, att t. o. m. en man som Hazelius på den tiden tänkte och skrev så — det var allmogens byggnader och byggnadssätt, som då allra först skulle räddas och studeras. Sitt första friluftsmuseum drömde sig Hazelius ute på Framnäs. Det var också där i Fredrik Bloms "flyttbara" huvudbyggnad, som en del av Hazelius museisamlingar fick sitt första Djurgårdshem: pingstaftonen den 24 maj 1890 öppnade Hazelius här ett annex till Drottninggatans paviljonger. I samband med förarbetena till Stockholmsutställningen 1897 stängdes Framnäsmuseet den 18 april 1896. Genom en resolution av den 9 december 1908 lades hela området åter under Djurgården. Nu får en liten byggnad, en sommarsalong, på Skansen påminna om den konst och den man, som på Framnäs skapade den större byggnad,

vilken i 6 år blev hem för Hazeliussamlingar den gången de voro som förtrupp på väg upp mot Skansen.

Men Blom skaffade sig tomt också på annat håll på Djurgården. 1829 fick han en backe om 25 kappland, Ryssbacken eller Ryssviksbacken (senare Ekbacken eller Oakhill), upplåten åt sig på 15 år "för att där uppföra en flyttbar byggnad till begagnande tillsvidare av amiralen och kommendören Bakers familj". Under sommaren 1829 bodde denna familj på Oakhill i ett 2-våningshus, förmodligen likt det å bild 21. Till Bellmansfesten uppsatte Blom mera nordligt en paviljong (se sid. 192 och bild 20), och i februari följande år fick han tillåtelse att till Ekbacken "förflytta dess å Banan uppförda lusthusbyggnad". Redan i maj 1832 sålde Blom emellertid hela Oakhill till greve M. Levenhaupt.

Statybildhuggaren Byström, som från 1834 fått ett område mellan Hasselbacken och teatern, lär där först ha uppfört ett litet flyttbart hus — han hade haft rika tillfällen att från sin arbetsplats och sitt boställe i Banan följa Blomska "fabriken".

Änkan Lindström fick i juni 1837 rätt att "på en plats ovanom Vauxhallen" uppföra ett flyttbart hus — skulle således just på det ställe, där Arfwedsonska lusthuset 1937 uppfördes, ett annat flyttbart hus 100 år tidigare placerats?

Ännu 72-årig sysslade Blom med sina flyttbus. Då koleran överraskade honom i Klara Strandgata 5, stodo ett 2-våningshus och en 100 Rdr:s paviljong under uppsättning vid Söderköpings badinrättning. En förteckning över busbyggaren Bloms alla kunder inom Sverige, i städer och på herrgårdar, och utom Sverige skulle onekligen vara av högt intresse. Le Globe omnämner 1830 "M. Blown", som då inlämnat en P. M. om sin busbyggnad till någon akademi, och i december s. å. öppnar Londons Literary Gazette sina spalter för Bloms meddelanden och för ett träsnitt, bild 21. Blom beskriver i detalj sitt byggnads sätt och framhåller dess lämplighet bl. a. vid kolonisering och på vetenskapliga expeditioner. Och Treskow påstår i sina Reisebilder (1837), att "en stor mängd av Djurgårdens lanthus äro transportabla, d. v. s. på vintern tagas de isär och bevaras i lider.

Varje bräda, vart trappsteg är numrerat, och var sommar kan man slå upp sitt hus på ett nytt ställe. Fransmännen ha beställt hos uppfinnaren, Blom, en hel stad, som de vilja uppslå i grannskapet av Algier. Även i Nordamerika och omkring Petersburg och London stå redan flera dylika hus”.

Efter dessa vida ringar omkring det Arfwedsonska lusthuset, utflykter för att belysa dess tillkomst, dess miljö, dess öden och dess arkitekt — så låt oss se än en gång på bilderna 7 och 8! Likheterna i utformningen ha vidrörts ovan sid. 196. Lusthusets tillkomsttid bör ligga mellan 1820 och 1828. Varför skaffade sig fru Arfwedson på hösten 1827 en tomt, till vilken hon i varje fall hade fri tillgång, om ej för att på våren 1828 där sätta upp ett lusthus? Hade köparinnan haft några personliga önskningar vid utformningen? Kom detta flyttus direkt från Banan i Stockholm? Ett ”begagnat” lusthus köpte kommerserådsinnan Arfwedson säkert ej. Det skulle vara, om det komme från Rosendal; just omkring 1827 blev det nya slottet färdigt, och någon paviljong kunde ju ha blivit överflödig. Och lämnade Blom i Paris 1830—1831 egna ritningar till Arnout att litograferas? Och varierade han då (till det sämre!) ritningen till den Arfwedsonska paviljongen?

Hörnkedjorna behöll han i varje fall, det var ett motiv, som Blom just vid denna tid flitigt nyttjade, t. ex. på postamentet till Fogelbergs Gustav Vasa-monument i Uppsala, invigt den 6 juni 1827, och på underbyggnaden till det originella utsiktstorn, som midsommardagen 1827 invigdes i hovtandläkare Dubosts trädgård på Lilla Ersta (Boye 1827, pl. 29 och 34; tornets spiraltrappa var utställd på Banan, sid. 202—3). Hörnkedjorna i första förslaget till Rosendal (envånings flyttbar paviljong 1823, avb. i Arkitekten 1922, sid. 26) dröjde också kvar i nedre våningen i det senare uppförda tvåvåningsslottet.

Den ornerande skulpturen — de tolv ståtliga hermerna och den sirliga frontongruppen — får väl tillskrivas k. ornamentsbildhuggaren Ernst Philip Thoman, god vän till Blom d. ä. och Fredrik Bloms medarbetare på Borgen (sid. 197). Thoman var

Bild 20. Ritning av Fredrik Blom till en paviljong med sexsidigt mittparti. Högra hälften av en litografi av Arnout i Paris (jämför bild 7). Stadsmuseet, Stockholm. — Var det kanske från dessa balkonger drottning Desideria med svit såsom gäst hos Bakers på Oakhill (sid. 192) såg den stora folkfesten vid Bellmansbystens avtäckning?

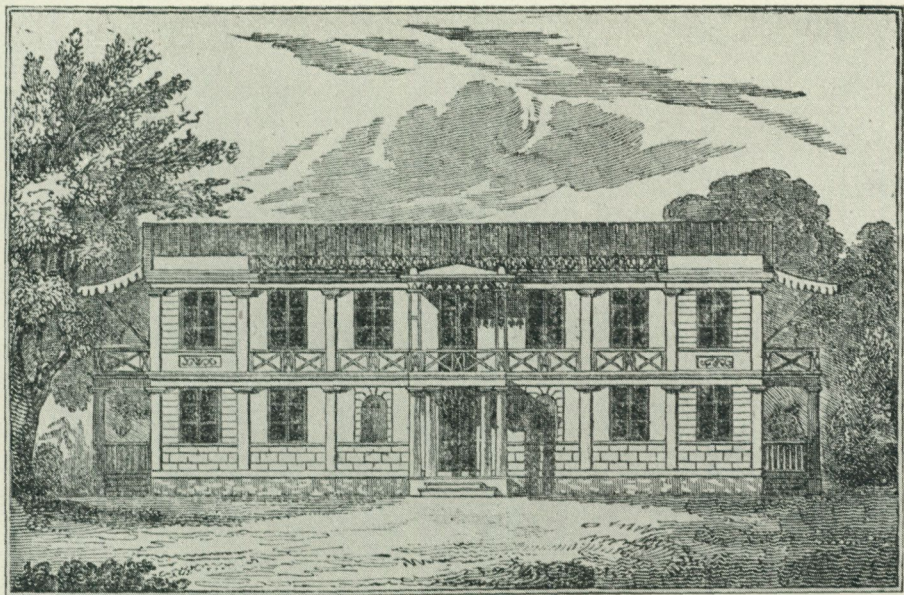
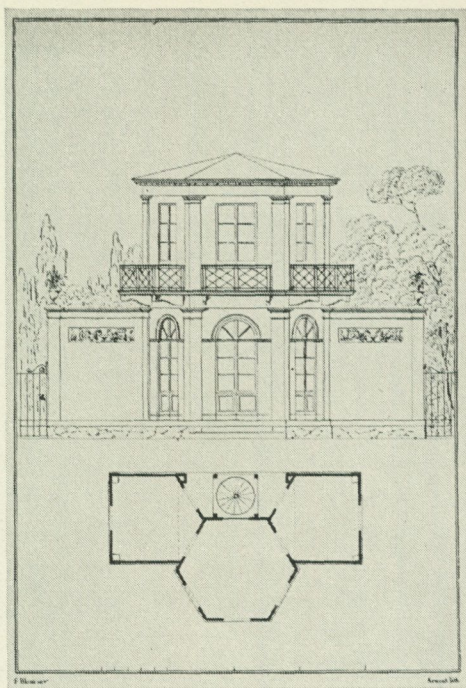

Bild 21. Ett flyttbart 2-vånings trähus av Fr. Blom. Bild ur The Literary Gazette den 25 december 1830.

ledamot av konstakademien och efterlämnade, då han 73-årig i juni 1833 avled, ett på konst och konsthantverk rikt bo. Utom en liten gipsbild, Socrates av Sergel, förtjänar här att nämnas: ett skulpterat kapitäl till en pelare och en större trépiéd av trä med skulpterade fötter. Hermhuvuden ville man helst ha i bronsfärg; den skicklige bildhuggaren Per Ljung († 1819) hade i sin ateljé byster av trä, 5 tum höga, "målade såsom antik Brontz". Blom samarbetade emellertid också med andra bildhuggare, t. ex. med J. E. Nordin (ornament på hästkasernen och på Rosendalsmöbler).

Under tidernas lopp hade lusthuset förlorat sin ingångstrappa, pilasterhermernas baser, frontongruppen och verandaräckena. Hade de 4 kring ingångsdörren vaktande hermerna nedtill på egyptiskt sätt stuckit fram sina fötter såsom naturliga baser? Att den eleganta gruppen med de två kvinnorna omkring trépiédaltaret och hela ingångsdörrens övriga inramning ej syns å bild 10, beror väl på att tecknaren ej velat eller kunnat ta med allt detta i det snäva perspektivet. På bild 11 från Bellmansgatan är emellertid gruppen försvunnen. Där finnas där- emot ännu sådana svarvade balustrar i verandaräckena, som synas å bild 8 och 10 (jämför Framnäs, övre våningen, bild 17). Att verandorna från början ej haft tak framgår slutligen av bild 8 och 10 — Blom hade där tänkt sig en syd- ländsk vinspaljé, bild 7. Taken tillkommo förmodligen strax efter förflyttningen till staden.

Lusthusets egenskap att vara flyttbart torde knappast än en gång behöva tagas i anspråk. Ty nu har detta av Karl Johans- tidens store Djurgårdsarkitekt skapade, sirliga och förnäma lust- hus från sin plats i kommerserådninnan Arfwedsons personligt beviljade parkdomän efter utflykter först till en malmgård på Söder, där trädgården så småningom blev bakgård, och sedan till en bergsknalle utanför Vaxholm för att där tjäna såsom väntsal vid en ångbåtsbrygga, återförts till sitt ursprungsland, till Tallbackens södra sluttning ej många stenkast från den plats, där Billmark såg det ligga.

Såsom en kär plikt ber jag till sist att här få framföra ett hjärtligt tack till de personer, som varit mig mest till hjälp vid arbetet med lusthuset. Överläkare Oscar Aleman har såsom ordförande i den Stegesundsförening, som ägde byggnaden, under flera år sökt befordra och till sist åvägabragt tillåtelsen för Nordiska museet att förvärva det lilla "vänthuset". Följande vänner till museet ha på min vädjan med förståelse och intresse ekonomiskt möjliggjort själva uppförandet på Skansen av den till Djurgården återbördade paviljongen: major Alf Amundson; arkitekt C. Albert Collett; fru Emma Hjort och civilingenjör Sten Westerberg.

Slutligen framför jag mitt tack dels till fil. lic. Henrik Alm, som varit mig behjälplig med den arkivforskning, vartill ej funnits någon tid för mig, och vars stora Djurgårdskunskaper jag i flera punkter fått dra nytta av, dels till fil. lic. Arne Munthe, den bäste kännaren av släkten Arfwedsons historia.

KÄLLOR.

Otryckta handlingar i: Kgl. Akademien för de fria konsterna, Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader på landet, Kgl. Biblioteket, Kgl. Byggnadsstyrelsen, Djurgårdsförvaltningen, Flottans varvs arkiv, Kgl. Lantbruksakademien, Nordiska museet, Riksarkivet, Riksmarskalksämberet, Stadsarkivet, Stadsingenjörskontoret, Stegesunds villaägareförenings arkiv, Stockholms länsstyrelse, Stockholms stads brandförsäkringskontor, Stockholms stads fastighetskontor, Södra Roslags domsaga.

Manuskript hos: H. Alm (Anteckningar om kvarteret "Stärkelsebruket", Djurgårdstomterna 2 och 3), F. Rudelius (Anteckningar om K. Borgen på Ladugårdsgärdet) och M. Wikström (Brev från Robert Liston).

Litteratur: Adresskalendrar: Anreps Ättartaflor; [C. D. Arfwedson], *Spionen i den förnäma världen i Stockholm*, 1831; A. Bäckström, M. Ch. Holtermans minnesalbum (*Fataburen* 1937); dens., *Thomans meritförteckning* (*Tidskrift för konstvetenskap* 1919); P. R. B[ergstran]d, *Stockholms Djurgård*, 1886; *Betänkande angående Djurgårdens bevarande såsom park*, 1917; *Biografiskt lexikon* (1875 och 1925); B. Bloomfields memoarer från svenska hovet, 1886; G. Bolin, *Bellmans födelsehus* (*Bellmansstudier* 1926 och 1938); G. Bolin och E. Vennberg, *Erik Dahlberg om Stockholm* (*Samf. S:t Eriks årsbok* 1925); G. Bolin, N. Östman och T. Hedberg, *Djurgården förr och nu*, 1925; Fr. Boye, *Konst- och Nyhets Magasin*, 1818—1823; dens., *Magasin för Konst, Nyheter och Moder*, 1823—1844; L. M. Bååth, *Statens tonter i kv. Beridarebanan*, 1911; J. Böttiger, *Rosendals slott*, 1913; O. Carlén, *K. Djurgården vid Stockholm*, 1867; dens., *Tullgarns slott*, 1871; S. Curman, *Den gustavianska tidens och 1800-talets byggnadskonst* (*Svensk konsthistoria*, 1913); E. W. Dahlgren, *Stockholm*, del 3, 1897; C. Eichhorn, *Bellman på Djurgården*, 1879; K. G. Englund, *Djurgården i ord och bild*, 1890; P. R.

Ferlin, Stockholms stad, 1858; C. Forsstrand, Skeppsbroadeln, 1916; K. W. Herdin, Gammalt och nytt från Uppsala, 1937; R. Josephson, Svensk 1800-talsarkitektur (Arkitektur 1922); H. Juhlin Dannfelt, K. Landtbruksakademien 1813—1912, 1913; Landtbruks-Academiens Annaler 1819; E. Leffler, Statybildhuggarebostället (Samf. S:t Eriks årsbok 1930); C. A. C:son Leijonhufvud, Ny svensk släktbok, 1901; A. Lindblom, En bok om Skansen, 1933; L. Lindwall, Emilie Höggvist, 1916; N. Lundequist, Stockholms stads historia, del I och III, 1828—1829; Egr. Lundgren, Konsthistoriska bidrag (Svensk tidskrift 1875); Cl. Lundin och A. Strindberg, Gamla Stockholm, 1882; G. H. Mellin, Stockholm framställt i teckningar, 1840; G. H. Mellin och N. H. Thomson, Museum för naturvetenskap, konst och historia, 1835—1837; P. Meyer-Granqvist, Stockholmskt borgarfolk, 1902; G. Näström och G. Selling, Södra Djurgården, 1930; N. J. A. Risberg, Svenska telegrafverket III, 1938; Y. Rydbeck, K. Borgen (Meddel. 41 från Föreningen för Stockholms fasta försvar 1936); J. E. Rydqvist, Djurgården förr och nu, 1833; G. Scheutz, Illustrerad Stockholm, 1860; Fr. W. v. Schubert, Resa genom Sverige, I, 1823; O. Sirén, Gamla Stockholmshus av N. Tessin d. ä., del I, 1912; Stockholms Oordentligheter, 1770; W. Swahn, En Stockholmsborgares ungdomsroman (Stockholms-Tidningen 14/10 1923); G. Thomée, Stockholmska promenader, 1863; J. P. Tollstorp, Djurgården, 1844; A. v. Treskow, Reisebilder, 1837; G. Upmark, Skansen 25 år, 1916; S. Wallin, Karl Johans-stilen, 1924; C. Wijnblad, Ytterligare Tilökning af Ritningar På Wåningshus, 1756; F. U. Wrangel, Stockholmiana, I—IV, 1912; dens., Tullgarn, 1888; E. Zeeh, Om det militära livet på Ladugårdsgärdet och Storläger (Meddelanden 25 och 34 från Föreningen för Stockholms fasta försvar 1921 och 1929); dens., K. Borgen på Ladugårdsgärdet (Stockholms försvar 1936).

Tidningar: Granskaren, Heimdall, Literary Gazette, Post- och Inrikes-Tidningar, Stockholms Courier, Stockholms Dagligt Allehanda, Stockholms Posten, Stockholms Tidning.

Framlidne arkitekt Arvid Rubens samling av ritningar av Fr. Blom har ej varit tillgänglig.